

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ש"ק פ' מטות תשע"ט

החזרת כלי טבול לחנות כשמצא בו פגם ויודע שהמוכר ימכרנה כאינו טבול

מעשה שהיה בראובן שקנה כלי יקר לאשתו והטבילו, וכשרצתה להשתמש בו מצאה שיש בו מום קטן, והחליטה כיון שבעלה שילם כ"כ הרבה כסף, מגיע להם דבר מושלם, אע"פ שבהחלט יש אנשים שלא יקפידו על מום כזה. הבעל הסתפק אם מותר לו להחזירו לחנות בטענת מקח טעות, דהרי זה ברור לו, שבעל החנות לא יספר ללקוחותיו שיש מום קטן בכלי זה, משום שאף אחד לא ירצה לקנותו, אבל כדי שלא לרמות הלקוחות, הוא ימכור הכלי בהנחה קטנה בעקבות המום. מקום הספק הוא, דאע"פ שבכל מקח טעות בודאי מותר להחזיר החפץ למוכר גם אם יש חשש שהמוכר ימכרנו לאחרים מבלי להודיע להם על המום, ולא שמענו שהמחזיר מקח משום מום שבו צריך להמנע משום שאפשר המוכר ימכרנו לאחרים מבלי להודיע להם, אבל כאן שהוא הטביל את הכלי, א"כ הוא יגרום לאחרים לברך ברכה לבטלה בעקבות מה שהוא עשה משום שמי שיקנה את הכלי, בודאי יטביל אותו בברכה, אבל כיון שראובן כבר הטבילו, הרי זו ברכה בטלה, והוא בטוח שבעל החנות לא יספר ללקוחותיו שהכלי כבר טבול, משום שזה יעורר חשד שאינו כלי חדש.

האם עבר על ברכה לבטלה למפרע כשקנה כלי והטבילו והחזירו בטענת מקח טעות

והנה היה מקום לומר שאם יחזיר את הכלי בטענת מקח טעות, איגלאי מילתא למפרע שהכלי מעולם לא היה שלו, וממילא לא היה לו שום חיוב להטבילו, ואיגלאי מילתא למפרע שהברכה שבירך בשעת הטבילה היתה ברכה לבטלה, ונמצא שע"י החזרת הכלי וביטול המקח למפרע, הוא גורם שברכתו על הטבילה היתה לבטלה. אבל זה אינו לפמשי"כ בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' ש"כ ואהע"ז ח"ב סי' צ"ב) במי שהפריש חלה ונתערבה בעיסה, ושאל על הפרשתו, דאין ברכתו לבטלה משום שהיה חייב לברך בשעת הפרשתו, וכמו"כ בנד"ד היה חייב לברך כשהטביל את הכלי.

אבל עדיין יש לדון, דאם נאמר שאגלאי מילתא למפרע הכלי לא היה שלו, נמצא שלא היה כלי סעודה בזמן הטבילה, ואם נאמר שלא עלתה לו טבילתו, מי שיקנה את הכלי מהחנות שפיר יכול לברך על הטבילה, אבל זה אינו, דהרי נחלקו גדולי הפוסקים בבעל חנות שמטביל את הכלים לפני שמוכרם (עי' מעדני יו"ט ח"ב סי' ה'), וכיון די"א שעלתה הטבילה (שו"ת להורות נתן ח"ט סי' כ"ו - כ"ח), מי שקונה אותם אינו יכול לברך על הטבילה, וממילא בנד"ד עדיין יש החשש של לפני"ע, משום שהמחזיר את הכלי לחנות מכשיל את הקונה בספק ברכה לבטלה.

כמו"כ יש להסתפק במי שהחזיר את הכלי אחרי שהטבילו, אע"פ שלא היה בו מום שמגדירו כמקח טעות, ובעל החנות הסכים לקבלו בחזרה כדי שהקונה ימשיך לקנות ממנו בעתיד, דבכה"ג הכלי כבר טבול לכל הדעות, וכיון שהמוכר לא יודיע ללקוחות שהכלי כבר טבול, נמצא שע"י החזרת הכלי לחנות, עובר הקונה הראשון בלפני"ע.

שאל כלים מחנות לסעודת מצוה והטבילים ויודע שבעל החנות לא ימכרם בחזקת טבולים

בשו"ת שואל ומשיב (מהדורה שתיתאה ס"י נ"א) כ' שהוא עשה סעודה לחנוכת הבית, ולא הי' לו מספיק כלים, לכן שלח לחנות יהודי שמוכרים כלי זכוכית, שישאלו לו כמה כלים לצורך הסעודה, ואז הסתפק אם חייב להטביל את הכלים, והביא מש"כ הט"ז (יו"ד ס"י ק"כ סק"י) וז"ל השואל כלי מישראל חנווני לצורך סעודה, יטבלנו בלא ברכה, אלא דיש לחנווני להודיע זה למי שיקנה אותו ממנו אח"כ, שלא יטבלנו שנית בברכה עכ"ל. והעיר השואל ומשיב שהדבר יקשה לקונה אם יאמרו לו שכבר השתמשו בכלי, ועוד היאך יכיר החנווני איזה כלי כבר השתמשו בו (דהרי אחרי החזרת הכלים, יתערבו הכלים החדשים עם הכלים שהשאל להשתמש בהם), והכריע דיש לצדד להקל בתנאי שהכלי יתערב עם כלים אחרים ויתבטל ברוב, ועוד שמא החנווני ימכור את הכלי לנכרי. אמנם בנד"ד, א"א לצרף האי סברא כסניף, דהרי כמעט ואין גויים בבני ברק שיקנו כלים בחנות, אא"כ נצרף סניף אחר, דהרי יש אנשים שאינם מברכים על טבילת כלים, משום שחוששים שמא בית החרושת שבחוו"ל יש להם שותפים יהודים, אבל נראה דאין לסמוך על סניף זה כיון דרובא דרובא כן מברכים על טבילת כלים.

אבל לכאורה צריך להבין, האם שייך ביטול בכלים, דהרי נפסק בשו"ע (יו"ד ס"י ק"ב ס"ג) כלי שנאסר בבליעת איסור שנתערב באחרים ואינו ניכר, בטל ברוב, ואין דנין אותו כדשיל"מ, לפי שצריך להוציא עליו הוצאות להגעילו, ולפ"ז בכלי שאינו טבול שנתערב בכלים טבולים, שאין צריך הוצאות להטבילו, הרי זה בגדר דשיל"מ ואינו בטל, אבל השואל ומשיב הסביר דכיון שהוא הטביל את הכלי ששאל מהחנווני, ממילא אנחנו דנים הכלי שאינו בגדר דשיל"מ, משום שאדברה כבר נפטר מטבילה.

כלי שאינו טבול שנתערב בכלים טבולים – האם נחשב דשיל"מ

והנה בשאלה של השואל ומשיב, הנידון הוא אם כלים טבולים בטלים ברוב כלים שאינם טבולים כדי להתחייב בטבילה, אבל הפוסקים דנו בציור הפוך, כשכלי שאינו טבול התערב ברוב כלים שהם טבולים. רוב הפוסקים ס"ל שאם כלי שחייב טבילה נתערב עם כלים שכבר הוטבלו, גם אם הכלים הם מזכוכית שחיוב הטבילה רק מדרבנן, מ"מ צריך להטביל את כולם משום שנחשב כדשיל"מ, דהרי אין צריך להוציא ממון כדי להטבילו, וכן פסקו בשו"ת תשורת ש"י (מהדורה תניינא ס"י ק"ד) ושו"ת מהרש"ם (ח"ד ס"י מ"ח) ושו"ת הר צבי (יו"ד ס"י צ"ג) ושו"ת שבט הלוי (ח"ד ס"י צ"ג) ומרן הגריש"א זצ"ל (פסקי הגרי"ש יו"ד עמוד פ"ח), אמנם נחלקו הפוסקים אם יברכו על הטבילה, דהרי יש ספק שמא הכלי שאינו טבול שהתערב בטל ברוב כלים שהם כבר טבולים, ולכן בשו"ת מהרש"ם ושו"ת הר צבי ומרן הגריש"א זצ"ל פסקו שאין לברך על הטבילה, ואם טובל כולם יחד, פסק בשו"ת שבט הלוי בפשיטות שמברך, אבל בהר צבי כ' דכיון דמדאורייתא הכלי בטל ברוב, ממילא בטבילת כל הכלים יחד, מדאורייתא אינו מקיים מצוה, והרי זה דומה לדמאי שאין מברכין על הפרשה ממנו.

מאיך גיסא בשו"ת לבושי מרדכי (יו"ד ח"א ס"י פ"ב) פסק דיש להקל מכמה טעמים, והביא חידוש של השואל ומשיב (מהדו"ק ח"ג ס"י רכ"א), שלא אמרין דשיל"מ בטומאה רק באיסורים, ומה"ט ספק טומאה ברה"ר א"צ טבילה, אבל בצל"ח בפסחים (י"ז: אות ק"ח) מבואר דגם בטומאה שייך דשיל"מ, ועוד צירף סברת הצל"ח (פסחים ט: ושו"ת נוב"ת יו"ד ס"י ל"ח) שהחומרא דשיל"מ אינו בטל רק נאמר באוכלים שבהם שייך הסברא "עד שתאכלנו באיסור תאכלנו בהיתר", אבל לא בכלים שיכול להשתמש בהם גם היום וגם מחר, ועוד צירף סברת הישי"ש בחולין (פ"ח ס"י פ"ו) שאינו נחשב דשיל"מ אא"כ יפקע האיסור ממילא, אבל אם צריך מעשה כדי להפקיע האיסור אינו נקרא דשיל"מ. אבל למעשה רוב הפוסקים חולקים על הלבושי מרדכי, וס"ל דאין להקל בזה וצריך להטביל את כל הכלים.

האם כלי שאינו טבול שנתערב בכלים טבולים נחשב כדבר שבמנין

ובאמת יש סברא אחרת, דלכאורה הכלי נחשב כדבר שבמנין שאינו בטל כמבואר בשו"ע (יו"ד סי' ק"י ס"א), אבל הפמ"ג (סי' יו"ד סי' ק"ב משב"ז סק"ב ד"ה תשובה) כ' בשם הפרישה (שם סק"ב) דאפשר לא אמרו דבר שבמנין, אלא בדבר ששם איסור קבוע עליו, ולא בדבר שיהיה מותר למחר, והסביר הפמ"ג דלא אמרו שדבר שבמנין אינו בטל אא"כ הוא איסור לעולם, אבל בדשיל"מ לא גזרו, ולפ"ז הכלי שאינו טבול אין לו דין של דבר שבמנין. אבל דרכי תשובה (סי' ק"י סק"ב) הביא חולקים ע"ז, וכי דהלכה ולמעשה כל שדרכו למנות לא בטל, ובפרט שמקור הפמ"ג הוא בפרישה, והוא לא כ"כ להלכה אלא בדרך "אפשר", ולכן כתבו דאין לסמוך ע"ז להקל כלל. ונראה דיש להוכיח כן גם מהמ"ב בהל' פסח, דבשו"ע (סי' תמ"ז ס"ט) נפסק דיבש ביבש אע"פ דבשאר איסורים חד בתרי בטל, חמץ במצה אפילו באלף לא בטל, והסביר המ"ב (סקצ"ב) דמיירי שנתערבה פרוסה של חמץ בתוך פרוסות מצה ואינה ניכרת, דאילו נתערב ככר בתוך ככרות, לכוי"ע לא בטל דהוי דבר שבמנין. הרי מבואר דככר לחם שאסור בפסח משום חמץ, ולאחר פסח פקע איסור זה (דהרי חמץ שעבר עליו הפסח הוא איסור חדש מדרבנן ולא המשך האיסור דאורייתא של חמץ בפסח), בכל זאת דינו כדבר שבמנין, ודלא כחידושו של הפרישה.

עצת השואל ומשיב ועצת החת"ס בכלי טבול שנתערב בכלים שאינם טבולים

והנה בשאלת השואל ומשיב, כי חידוש גדול שיערב הכלי עם כלים אחרים, ולצרף השיטות שטבילת כלים מדרבנן, ועוד דיש ספק שמא החנווני ימכור הכלי לגוי, אבל בחי' חת"ס (יו"ד סי' ק"כ סק"ז) כ' עצה אחרת, שהשואל יתן הכלי לגוי במתנה בהערמה כמבואר בשו"ע (שם סט"ז), ואח"כ יקח ממנו ויתחייב בטבילה מה"ת (ובכלי זכוכית רק מדרבנן) בברכה, ובשו"ת מנחת יצחק (חי"ח סי' ע"א סק"א) תמה על השואל ומשיב שלא כ' עצת רבינו החת"ס זצ"ל.

והנה בנד"ד שכבר הטביל הכלי שקנה ונתברר שהוא מקח טעות, מצד אחד יש מקום לעשות כמש"כ בשו"ת שואל ומשיב, אבל הוא התנה דהיינו גם בצירוף הספק שמא גוי יקנה את הכלי, וא"כ כאן בבני ברק, כמעט ואין שום ספק בזה, אא"כ הקונה יעשה כעצת החת"ס ליתן את הכלי לגוי במתנה, אבל כיון שהוא רוצה להחזירו לחנות, מסתמא לא יעשה דבר כזה שיש בו קצת סיכון שהגוי לא יחזיר לו את הכלי, וא"א ליתנו לו במעמ"ל כמבואר בפת"ש (יו"ד סי' ק"כ סקט"ו) בשם שו"ת הרשב"ש (סי' תס"ח) משום שנראה כהערמה, ובלא"ה כ' בשו"ת כתב סופר (או"ח סי' ס"א ד"ה וזאת העולה) שנחלקו הראשונים בגדר של מעמ"ל, אם הוא רק קנין לזמן, אבל בעצם הוא שייך לנותן המתנה, או שהוא קנין עולמית ואין לנותן חלק בו כלל, רק שיש תנאי שצריך להחזירו (ע' קצוה"ח סי' רמ"א סק"ד ואבני מילואים סי' ל"ח סקנ"ג).

האם שייך איסור של לפני"ע כשמחזיר חפץ לחנות מדין מקח טעות

אבל לכאורה יש לדון שאין כאן איסור של לפני"ע כלל מצד הקונה, דהרי אם באמת הוא מקח טעות, נמצא שמעולם לא קנה הכלי, ותמיד הי' ברשות החנווני, וא"כ מהיכ"ת לומר שראובן הלוקח עובר על לפני"ע כשמחזיר לחנווני הכלי שלו. כעין זה מבואר בחזו"א בדמאי (סי' ז' סק"ו), דהרי הרמב"ם פסק (הל' מעשר פי"א הי"ח) הלוקח ירק מן השוק ומשך, אע"פ שלא שקל ולא מדד ולא נתן דמים, ונמלך להחזיר לבעל החנות, לא יחזיר עד שיעשר. והסביר בדרך אמונה (שם סקמ"ו) דאע"פ שלא שילם עבור הירק, אבל משיכה קונה מדרבנן, והוסיף בשם מרן החזו"א זצ"ל, שאם לא עשה קנין, אע"פ שהמוכר מנה אותם וייחדם ללוקח, מותר להחזיר, בין שלקח מחבר ובין מעם הארץ ובין מחשוד, ואין בזה משום לפני"ע משום שאינו נותן מכשול, שהמכשול כבר מוטל ואין מסירו, ואע"פ שהחבר נטלו בידו, ואם הוא יר"ש, אם גמר בלבו גם אם לא נטלו בידו כלל, לא יחזיר עד שיעשר.

אבל יש לחלק בין הנידונים, דהרי מרן החזו"א זצ"ל דיבר באופן שלא זכה בפירות כלל, ובכה"ג כ' שאין צריך לחוש משום לפני"ע משום שהמכשול כבר נמצא, אבל בנד"ד שהבעל כבר קנה את הכלי,

והוא רוצה לבטל את המקח בטענת מקח טעות, אפשר בזה שפיר חייב לחוש משום לפני"ע דהרי יש מקום לטעון שע"י שמחזיר הכלי לחנות, הוא זה שגורם שהלוקח השני יברך ברכה לבטלה. אבל זה אינו, דכיון שאחרי טענת מקח טעות הכלי מעולם לא הי' של ראובן, וא"כ מותר לו להחזירו לבעל החנות, ומה שבעל החנות אינו רוצה להודיע ללקוחותיו שהכלי כבר טבול, הוא זה שעובר על לפני"ע ולא ראובן הלוקח. ואפשר השאלה אם מותר לתת כלי לחילוני תלוי בגדר מצות טבילת כלים, אם היא מצוה להטביל או איסור להשתמש, אבל נראה דגם אם היא רק מצות עשה, בכל זאת אסור להכשילו בביטול מצות עשה.

פקיד בנק קיבל שי של שני ארגזי יין לפסח וכשהגיע הביתה ראה שאין עליהם הכשר

מעשה כעין זה הי' במי שעובד בבנק כאן בב"ב, וקיבל שי לחג של שני ארגזי יין מחנות שנמצא בתל אביב. כשהלך שם, מיד נתנו לו את הארגזים, וכשהגיע הביתה ראה שאמנם היין הוא יין יוקרתי מצרפת, אבל אין עליו שום הכשר, והסתפק אם מותר להחזירו לחנות, כיון שהיין ימכר ליהודים אחרים ויכשילם בשתיית סתם יינם, ופסקו לו שמותר לכתחילה להחזירם כיון שהכל הי' מקח טעות, והוא מחזיר להם דבר ששייך להם.

מכירת כלי שאינו טבול או נתינתו כמתנה למי שחשוד שלא יטבילו

יש להסתפק האם מותר לתת כלי למתנה למי שחשוד שלא יטביל אותו, ואין לומר שנותן המתנה יטבילו לפני שנותנו לו, משום שיתכן שמקבל המתנה ירצה להחזיר את הכלי לחנות כדי להחליפו לכלי אחר, ואז מכשילים יהודי אחר שיקנה הכלי ויטבילו בברכה אע"פ שהוא כבר טבול.

כמו"כ יש להסתפק האם מותר לחנות למכור כלים חדשים למומר לחלל שבת שחשוד שלא יטביל אותם, דמצד אחד י"א שיכולים להקנות לו את הכלי, ואח"כ להטבילו עבורו, וכן הורה מרן הגריש"א זצ"ל, שאחרי שהקונה עשה בהם מעשה קנין, יטבלם המוכר (פסקי הגרי"ש יו"ד עמוד פ"ח), וע"ע בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' תנ"ב), אבל בשו"ת מנחת שלמה (ח"ב סי' ס"ו סק"ב) העיר כיון שיש לחוש שמא מקבל הכלי ירצה כלי אחר ולכן יחזירו לחנות, נמצא שמעולם לא קיבל שם של כלי סעודה, וממילא א"א להטבילו לפני נתינתו (ועי' משי"כ בזה במעדני יו"ט ח"ב סי' ה') ולמעשה צ"ע טובא.

שוב ראיתי בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סי' ת"ו) שדן בשאלה זו, והוסיף שלפעמים נותן המתנה יש לו קפידא שהתוית ישאר על הכלי כדי להוכיח שהוא חדש, ומטעם זה אינו יכול להטבילו לפני שנותנו, ולכן אם מקבל המתנה יש לו עוד כלים כמו זה, ממילא אינו מכשילו בהדיא דהרי בלא"ה ישתמש בכלי אחר שאינו טבול, ובכה"ג אין איסור של לפני"ע. אלא דעדיין יש בזה משום מסייע לפני עוברי עבירה, אבל סיבת האיסור של מסייע היא כדי להפרישו מעבירה, והדגו"מ (יו"ד סי' קנ"א) כ' שבמומר אינו חייב להפרישו מאיסור. עוד הוסיף דמסברא י"ל שהתוית שנמצאת בתחתית הכלי ואינו ניכר כששותים ממנו, אינו חוצץ אם אינו מקפיד עליו, ולא דמי להל' חציצה בטבילת נשים, ולכן כ' שראוי שיטבילו הכלי לפני שנותן המתנה, אבל סיים דאפשר הטבילה אינה מועילה, דאפשר אינה כלי סעודה עדיין, כל זמן שלא מסרו ללוקח.

סיכום לדינא

תבנא לדינא, מי שקנה כלי והטבילו, ואח"כ מצא בו מום והחזירו למוכר משום מקח טעות, גם אם יודע שהמוכר לא יודיע ללקוחותיו שהכלי כבר טבול, אין זה אחריות של הלוקח שהחזיר המקח, אבל אם לא היה בו מום שמצדיק טענת מקח טעות, אע"פ שהמוכר מסכים לקבלו בחזרה, אסור להחזיר לו כלי טבול כשיודע שלא יספר ללקוחותיו שהוא כבר טבול, ואפשר אם מדובר בחו"ל שרוב הלקוחות הם גויים, יש להקל.

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ליל ש"ק פ' מסעי תשע"ט

דיני בשר ויין בתשעת הימים

מקור האיסור

מדינא דגמי מותר לאכול בשר ולשתות יין עד הסעודה המפסקת בערב ת"ב, ובכל זאת כ' בשו"ע (סי' תקנ"א ס"ט) יש נוהגים שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין בשבת זו, ויש מוסיפין מר"ח עד התענית ויש שמוסיפין מי"ז בתמוז. וטעם המנהג הזה כ' הפוסקים לזכר הקרבנות והנסכים שנתבטלו בעוה"ר (ערוה"ש סי' תקנ"א סכ"ג), ועוד משום שאין שמחה אלא בבשר ויין ומשכנס אב ממעטין בשמחה (עי' מהרי"ל במנהגים הלי' ת"ב סק"ח), וטעם הנוהגים כבר מי"ז בתמוז, הסביר ה"ט"ז (שם סק"ז) ג' טעמים. א. כנגד ג' שבועות שהתענה דניאל (ע"ש בטור ובב"ח), ב. משום שהכל צער אחד, מי"ז בתמוז שנבקה העיר עד ת"ב שנחרבה בהמ"ק, ג. משום שבטל התמיד וניסוך המים מי"ז בתמוז.

זמן האיסור

כ' המ"ב (סי' תקנ"א סקנ"ח) דמנהגינו הוא למנוע מבשר ויין מר"ח מנ"א, ואפילו אם התפלל מעריב מבעו"י (ע"ש במ"ב סקנ"ו ובכה"ח ס"ק קכ"ב), ואע"פ שהשעה"צ (שם סקצ"ט) כ' שרע"א הביא בשם הבית יהודה דיש להקל לברך שהחיינו בר"ח כמו בשבת, מ"מ לגבי איסור בשר ויין כ' המ"ב שם דר"ח דינו כמו תשעת הימים.

חומר האיסור

בערוה"ש (סי' תקנ"א סכ"ג) כ' בענין "מנהגינו" של מניעת בשר ויין בתשעת הימים, דהעובר ע"ז עובר איסור דאורייתא מטעם נדר, דכיון שאבותינו קבלו עליהם מנהג זה הוי נדר של כלל ישראל, והוסיף ע"ז חידוש גדול (סי' תקנ"ד סכ"ב), דמש"כ בשו"ע (סוסי' תקנ"ד) דכל האוכל בשר או שותה יין בסעודה המפסקת עליו הכתוב אומר "ותהי עוונותם על עצמותם", שיהא ניכר על העצמות של המת אם שתה יין או מים כמבואר בנדה (כ"ד:), היינו מדינא דגמי (הר"ן - סוף תענית סוד"ה גרסינן - הסביר דלהכי נקט עצמות, משום דאמרינן בנדה כ"ד: השותה יין חי עצמותיו שרופין, מזוג עצמותיו סכוין, כראוי עצמותיו משוחין), אבל למנהגינו שנמנעין כבר מר"ח אב, נאמר עליו פסוק זה גם אם אוכל בשר ושותה יין מר"ח מנ"א.

טעם בשר ויין

כ' בשו"ע (סי' תקנ"א ס"י) יש מי שאומר שהנוהגים שלא לאכול בשר בימים הנזכרים, מותרים בתבשיל שנתבשל בו בשר, ואמנם המ"ב (סקס"ג) כ' דמנהגינו לאסור גם תבשיל של בשר, אבל דבר פרוה שנתבשל בסיר בשרי פשיטא דשרי, אפילו אם הסיר הוא בן יומו.

עוד הוסיף שם המ"ב דאם בשר נפל לתבשיל ובטל בששים פשיטא דשרי, והוסיף בשעה"צ (סקס"ח) דאפילו אם אינו בטל בששים, אם אין בו טעם בשר שרי.

וזה ברור דאין איסור לטעום "טעם בשר" אא"כ הוא טעם של בשר אמיתי, אבל מותר לאכול נקניק ושניצל פרוה שיש בהם טעם בשר, ואע"פ דלכאורה יש בזה משום מראית העין, מ"מ שאני בזה"ז דכו"ע יודעים שאינו בשר וכמו שהתירו הפוסקים (עי' שו"ת שבה"ל ח"ט סי' קנ"ז) לאכול שניצל פרוה עם גבינה וכד'.

בענין שתיית משקה שיש בו יין או מיץ ענבים, דינו כמו בבשר, ולכן אם הוא בטל בששים או אפילו אם אינו בטל בששים אבל אינו מרגיש טעם היין מותר, ומה"ט כשאופים עוגה והוסיפו בה יין ומרגישים טעם היין, אסור לאוכלה כמו תבשיל שיש בו טעם בשר (עי' שו"ת שבה"ל ח"ט סי' קל"ב). והנה כיון דהאיסור הוא ליהנות מטעם היין, אם יש בה יין ואין טעמו מורגש מותר לאכול העוגה, וי"א שמותר לאפותה לכתחילה באופן כזה שאין מרגישים טעמו ולא נחשב כמבטל איסור לכתחילה, דהרי אין שם איסור על היין המעורב, דאם הי' שם איסור עליו לא הי' מתבטל בששים מדהוי דשיל"מ, ובטעם הדבר שאין עליו שם איסור מבואר בט"ז (סי' תקנ"א סק"ט) דהאיסור של שתיית יין הוא רק משום שמחה ובתערובת ליכא שמחה, ואמנם אנחנו מחמירין כמו המ"א (שם סק"ט) שלא לאכול תערובת, אבל באופן שאין טעם היין מורגש יש להקל (שו"ת שבט הקהתי ח"ד סי' קנ"א).

בירך על חתיכת בשר או על יין ונזכר שבימים אלו אסור בבשר ויין

השדי חמד (ח"ו עמוד תנ"ז אסיפת דינים מערכת בין במצרים סי' א' סק"ד) דן במי ששכח ובירך על חתיכת בשר, ונזכר שבימים אלו נוהגים שלא לאכול בשר, ופסק דמשום החומר של ברכה לבטלה יאכל קצת מהבשר, ואין זה נקרא שעבר על המנהג משום שאין לו שמחה מאכילת כל שהוא, ועוד הוסיף מש"כ הברכ"י שאם טעה ובירך ברכת הפרי על פרי חדש בבין המצרים, יברך גם שהחיינו. כמו"כ נפסק בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' קל"א) במי שטעה ובירך בפה"ג על היין, והסביר דאין שתיית יין אסור בעצם, דהרי הותרה לצורך מצוה, ואינה אלא הרחקה מפני אבילות ירושלים, וזה לא שייך כששותה מעט, ועוד דזה דומה להמבואר בה"ל קידוש (סי' רע"א ס"ה) שאם טעה ובירך המוציא לפני הבדלה, שצריך לטעום קצת מהלחם עוד לפני הבדלה משום חומר של ברכה לבטלה, אע"פ שאסור לאכול לפני הבדלה (וע"ע בשו"ת שבט הלוי ח"י סי' פ"א סק"ט, ובשו"ת באר משה ח"ד סי' כ"ד).

טעימת התבשיל בערב שבת חזון

כ' המ"ב (סי' ר"ג סק"ב) שיש מצוה לטעום מכל תבשיל בעש"ק כדי לתקנו יפה כהוגן (וע' במחזור ויטרי תפלת מוסף של שבת סי' קצ"א דשכר מצוה זו היא שמאריכין לו ימיו ושנותיו), וא"כ גם בעש"ק חזון שרי, ואע"פ שהמ"ב (סי' תקס"ז סק"ה) כ' דבתענית ציבור כשמבשלים לצורך סעודת מצוה בלילה מותר לטעום מעט ויפלוט, אבל בעש"ק חזון פסק מרן בעל שבט הלוי זצ"ל (קובץ מבית לוי ח"ג עמוד מ"ט סי' ג) דאין זו טעימה האסורה משום שמחה, ולפ"ז מותר גם לבולעו (וע' מ"ב סי' ר"י סק"ט שהביא מחלוקת אם צריך לברך על טעימה זו, ולכן פסק שיכוון ליהנות ממנו בתורת אכילה ויברך עליו, ונראה שבתשעת הימים יברך על מאכל אחר לפני שיטעום התבשיל כדי שלא יצטרך לכוון ליהנות מהתבשיל הבר"י). אבל י"א שצריך לפלוט מה שטועם (לקט יושר עמוד ק"י, ומקור חיים סי' תקנ"א ס"ט, ושו"ת התעוררות תשובה או"ח ח"ג סי' שמ"ב, ושו"ת רבבות אפרים ח"א סי' שס"ז בשם כמה פוסקים, ושו"ת שבט הקהתי ח"ה סי' צ"ח).

אכילת בשר ושתית יין בסעודה שלישית הנמשכת למוצש"ק

כ' המ"ב (סי' תקנ"א סק"ו) בשם המ"א דמיד שהקהל התפללו מעריב במוצש"ק, אע"פ שהיחיד עדיין לא התפלל והוא בתוך סעודתו, אסור בבשר ויין, אבל הביא שהא"ר ודה"ח מקילים כיון שעדיין שבת אצלו ויאמר רצה בברהמ"ז, ולמעשה המנהג הוא להקל בזה (וע' שונה הלכות סי' תקנ"א סט"ו שרק הביא המקילין בזה ולא העתיק שיטת המ"א).

התחיל לאכול סעודה בשרית לפני השקיעה בערב ר"ח

יש להסתפק במי שהתחיל לאכול סעודה בשרית בערב ר"ח מנחם אב, האם חייב להפסיק בשקיעת החמה. והנה זה ברור שאם הוא או אפילו רק הציבור כבר התפללו מעריב של ליל ר"ח מבעו"י (מילתא דשכיח בחו"ל שזמן צאה"כ מאוחר מאוד), דאסור לו לאכול בשר, אבל אם עדיין לא התפללו מעריב, יש מי שכתב שיכול להמשיך סעודתו כיון שהתחיל בהיתר, דומיא דסעודה שלישית בשבת חזון הנמשכת למוצש"ק שיכול להמשיך לאכול בשר אע"פ שהוא כבר לילה (נטעי גבריאל פלי"ח ס"ד). אבל נראה דיש לחלק טובא בין שבת לר"ח, דהרי המ"ב (סי' תקנ"א סק"ו) הסביר דהסיבה שיכול להקל להמשיך לאכול בשר בסעודה שלישית הנמשכת למוצש"ק, היא משום שאומר "רצה" בברהמ"ז, ולכן עדיין שייך אצלו שבת, וממילא יכול להמשיך לאכול בשר ויין, אבל בסעודת ערב ר"ח הנמשכת לליל ר"ח, לא שייך סברא זו,

ובפרט דאדרבה יצטרך לומר "יעלה ויבא" בברהמ"ז מדין ר"ח (עי' מ"ב סי' קפ"ח סקל"ג), ולכן נראה שצריך להפסיק מלאכול בשר ויין בשקיעה.

אכילת בשר לסעודת מלוה מלכה בתשעת הימים

נחלקו הפוסקים אם יש היתר לאכול בשר שנשאר מסעודות שבת בסעודת מלוה מלכה, דהרי המ"ב (סי' ש' סק"א) הביא בשם המ"א, טוב לכתחילה להדר סעודת מלוה מלכה בבשר או בשאר תבשילין אם אין לו, ולפ"ז הביא השע"ת (סי' תקנ"א ס"ט סק"ט) שהברכ"י (שם סק"ו) כתב שיש מביאים ראיי' דיש להקל לאכול בשר במוצאי שבת חזון, דהרי הגמ' בחולין (י"ז). דנה בענין אברי בשר נחירה שנשאר לכלל ישראל כשנכנסו לא"י, האם אמרינן הואיל ואשתרי אשתרי ומותר להם לאכלם גם בא"י, והרא"ש שם (סי' כ"ג) כ' דנ"מ למי שאסר ע"ע מין אחד מהמינים מזמן ידוע ואילך, וכשהגיע הזמן היה לו מאותו המין שהיה אוכל והולך עד שהגיע הזמן, האם מותר לאכול מה שנתותר בידו. לפ"ז נימא הואיל ואשתרי בשר זה לשבת, אישתרי גם בחול, וכיון שנחלקו הפוסקים בדבר, כ' הברכ"י דאין למחות ביד המקילין, ובסעודת מלוה מלכה יש עוד סברא להקל, בפרט למי שתמיד אוכל בשר לסעודת מלוה מלכה.

והנה הכה"ח (סי' תקנ"א ס"ק קמ"ד) וארחות חיים (שם סקל"ו) מביאים פוסקים המקילים בזה כיון שסעודה זו של מלוה מלכה היא לכבוד שבת, אבל השע"ת הנ"ל כ' דבמדינתנו לא שמעתי מי שמיקל בזה, ומי שמיקל בזה הוא בכלל פורץ גדר. יש לציין שהברכ"י בעצמו כ' שיש לדחות הראיי', והסביר בספרו שו"ת חיים שאל (ח"א סי' פ"ט) בשם האור יקרות, דלא אמרינן הואיל ואשתרי אישתרי אלא באיסור עצמי שהותר כגון בבשר נחירה, ולא נתחדש לו איסור אח"כ, ולכן כיון שאיסור אכילת בשר נתחדש מר"ח אב או בשבוע שחל בו ת"ב, ואילו בשבת מעולם לא נאסרה אכילת בשר, ממילא אין הבשר שנשאר משבת בגדר "הואיל ואשתרי", דהרי הבשר הזה מעולם לא נאסר.

מ"ן החזו"א זצ"ל החמיר בזה (הובא בתחילת הספר קרא עלי מועד אות ו'), ובשו"ת אבן ישראל (ח"ט עמוד ק"י) ג"כ כ' דמסתימת הפוסקים משמע דאסור לאכול בשר במלוה מלכה, אמנם צריך להבין מאי שנה מכל סעודת מצוה שמותר לאכול בשר, אבל בשו"ת התעוררות תשובה (הנדמ"ח ח"ג סי' שמ"ג) כ' כיון דברוב פעמים אין מדקדקין לאכול בשר בסעודת מלוה מלכה, לכן אין להקל, והביא כעין זכר לדבר, ממש"כ המ"א (סי' תקנ"א סקמ"א) דאע"פ דמי שטובל במקוהבכל ערב שבת לשם מצוה מותר לטבול גם בערב שבת חזון, מ"מ מי שמבטלה לפעמים משום שהוא טרוד, אסור לו לטבול בערב שבת חזון. וע"ע בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' רפ"ו) שהאריך בפלפול בשאלה זו, וג"כ כ' דאין למחות ביד המקילין, אבל סיים שהשע"ת כ' דבמדינתנו המנהג להחמיר, ופורץ גדר וכו'. וע"ע באג"מ (או"ח ח"ד סי' כ"א סק"ד) דגם מי שנהג הרבה פעמים לאכול בשר במלוה מלכה, ולא התנה שיהיה בלי"נ, א"צ התרה, דהרי הנהגתו רק היתה לכל מוצש"ק שמותר בבשר, וע"ע אריכות בבירור הלכה (מהדורה תליתאה סי' תקנ"א ס"ט).

אכילת בשר ושתיית יין לקטנים בתשעת הימים

כ' הרמ"א (סי' תקנ"א ס"י) דנוהגין להחמיר שלא לשתות יין בברהמ"ז ולא בהבדלה אלא נותנים לתינוק, ולמד המ"א (סקל"א) דמשמע דמותר ליתן בשר ויין לתינוק בשבוע זה דמעיקרא לא נהגו איסור להחמיר בתינוק, ודווקא בתינוק שאינו יודע להתאבל על ירושלים, ואין לומר דמה שהתיר הרמ"א הוא דווקא משום דהוי כוס של מצוה, דהרי בסי' רס"ט משמע דלא ספינן איסור לתינוק אפילו משום מצוה (דהרי התם הצריכו למצוא טעם למה מטעימין לתינוקות מכוס של קידוש בביהכ"ס אע"פ שאין י"ח בקידוש זה, ואי קי"ל דמשום מצוה מקילין בקטן, למה חיפשו היתר שם), וכן פסקו המקו"ח (שם ס"ט) וח"א (כלל קל"ג סט"ז).

אבל הדגו"מ (שם ס"ט) הק' על המ"א דאם מותר להאכיל בשר לקטנים, למה כ' הרמ"א דמצניעין הסכין של שחיטה, הרי צריך לשחוט עבור הקטנים, והוסיף דנראה דכמו שקטן אסור בתספורת וכיבוס בגדיו (שם ס"ד), ה"ה דאסור בבשר ויין, וכן נקט הא"ר (סקכ"ד), וכן מבואר במ"ב (סק"ע), ואפשר יש ליישב שיטת המ"א, דס"ל דכמו שהרמ"א התיר לשחוט לצורך מצוה כגון לחולה או לשבת או למילה, ה"ה דמותר גם לצורך קטנים.

אבל לכאורה יש לחלק טובא בהאי דינא, בין קטן בן שנתיים או שלש, ובין קטן עד בן שש, ובין קטן עד בר מצוה, דהרי יש פוסקים (ערוה"ש סי' תקנ"א סכ"ו, ושו"ת דברי יציב ח"ב סי' רל"ו) שכ' שאם אכילת

בשר מועיל לבריאות הקטן יש לסמוך על המ"א. לפ"ז י"ל דעד גיל שנתיים או שלש בודאי יש להקל לכו"ע ליתן בשר לתינוק (מ"ן בעל שבת הלוי זצ"ל – הובא בקרא עלי מועד פ"ה הערה י"א), ואפילו בקטן עד גיל שש, הרי עדיין לא הגיע לגיל חינוך ומה שייד לחנכו, ואי משום עגמת נפש של ההורים די לנו במניעת כיבוס ותספורת, משא"כ בבשר דלכו"ע מחזק הגוף, ואפילו אם נאמר שלא יאונה לו כל רע בלי זה, אבל סו"ס לא שייד בזה חינוך כלל, וכן נקט בספר חנוך לנער (פכ"א הערה ה'), והוסיף דבכה"ח (סי' תקנ"א ס"ק רי"ב) הביא בשם הברכ"י שאם קטן מתאוה לפרי חדש, אפילו אם יש לו ידיעה קצת, מ"מ אם אינו מבין להבחין בין ימים אלה לשאר ימים, מותר לתת לו הפרי ויברך שהחיינו (וע"ע בשו"ת תשובות והנהגות ח"ה סי' קס"ח סק"א), ואע"פ ד"א שיש להחמיר ולא להאכילו בשר ויין גם לפני שהגיע לגיל חינוך (עי' הליכות שלמה פי"ד הערה 28 שמ"ן הגרשז"א זצ"ל לא הסכים להתיר להאכיל אפילו בשר עוף לקטנים ביותר – בני ג' ודי' שנים – אם אין צורך מיוחד, דהרי סו"ס יכולים להאכילם במאכלים אחרים), אבל לענ"ד יש קצת משמעות במ"ב הנ"ל דמה שיש להחמיר הוא רק אחרי שהגיע לגיל חינוך, אפילו אם עדיין לא הגיע לגיל להתאבל על ירושלים (דהרי כ"ו דקטן שאינו יודע להתאבל אסור בבשר ויין, ולא כ"י שקטן שלא הגיע לחינוך אסור בבשר ויין), אבל לפני גיל זה יש להקל (וכן משמעות האג"מ יו"ד ח"א סוסי רכ"ד).

אמנם מביאים בשם מ"ן הגריש"א זצ"ל (ה"ל חג בחג – הלכות ומנהגי בין המצרים עמוד ע"ג) דיש להקל ליתן בשר עוף לקטנים בזמננו, דהרי דבר זה אסור רק משום חומרא בעלמא (עי' מ"ב סי' תקנ"א סק"ד מש"כ בענין בשר עוף), ולא החמירו בילדים שלא הגיעו לגיל של אבילות.

אכילת בשר לאדם חלוש ולמעוברת ולילודת

במקום צורך מותר לאכול בשר אחרי ר"ח, כגון מי שהוא חולה קצת (עי' רמ"א סי' תקנ"א ס"ט ומ"ב סק"א), ובגדר חולה קצת ע"ש ברע"א ובשע"ת סק"ח שהביאו בשם השבו"י שהיקל לנדה בזמן ראייתה לאכול בשר עוף, דכיון שבאתה לשאול אם רשאת לאכול בשר, בודאי מרגשת איזה מיחוש בגופה, והוכיח מתוס' דגם מצב כזה נחשב כחולה קצת), וה"ה יולדת עד שלושים יום אחרי הלידה, ומ"מ שלא במקום חולי נהגו היולדות למנוע מבשר ויין מז' אב אם אפשר (מ"ב שם), דבז' אב נכנסו יוונים להיכל ואכלו ושתו וקלקלו (עי' מ"א סי' תקנ"ד סק"ט וח"א סי' קל"ג סט"ז).

כ"י המ"ב (סי' תקנ"א סק"ד) בשם המ"א דמי שאינו יכול לאכול מאכלי חלב, מותר לו לאכול בשר עוף, והסביר המ"א משום שלא הקריבו קרבנות ממנו, וגם משום שאין שמחה אלא בבשר בהמה.

האם חולה שרוצה לאכול בשר צריך התרת נדרים

יש להסתפק אם חולה האוכל בשר בתשעת הימים צריך לעשות התרת נדרים. מקום הספק הוא לפי המבואר בשו"ע (יו"ד סי' רי"ד סי' ר"א) דמי שרגיל שלא לאכול בשר ולא לשתות יין מר"ח אב או מ"יז בתמוז, ורוצה לחזור בו מחמת שאינו בריא, צריך ג' שיתירו לו, ונדחק הש"ך (סק"ב) ליישב למה מותר לאכול בסעודת מצוה בלי התרה, אבל הדגו"מ שם כ' דהאוכל בסעודת מצוה אינו חוזר בו ממנהגו לגמרי, משום שרק בסעודת מצוה זו יאכל בשר, אבל לעתיד יחזור למנהגו, לכן א"צ התרה, משא"כ השו"ע בה"ל נדרים איירי בחולה שתמיד יצטרך לאכול בשר, ולא יחזור למנהגו, לכן צריך התרה, וכ"כ בכה"ח (סי' תקנ"א ס"ק קל"ח) בשם המטה יהודה (וע"ע ברמ"א בה"ל תענית סי' תקס"ח ס"ב, ומ"ב סי' תקפ"א סק"ט ושעה"צ שם).

שתיית יין הבדלה במוצאי שבת חזון ע"י קטן

כתב בשו"ע (סי' תקנ"א ס"י) דמותר לשתות יין הבדלה, והסביר המ"ב (סק"ז) בשם הגר"א דבכה"ג לא קבלו עליהו כמו בשאר סעודת מצוה, ובלקט יושר (עמוד ק"ו) הביא שאחרי שרבו בעל התרומת הדשן הבדיל ה"י גם נותן לכל הבחורים לשתות כמו שנהג בכל מוצש"ק. אבל הרמ"א חולק על כל זה, וכ' דנוהגין להחמיר שלא לשתות יין, לא בברהמ"ז ולא בהבדלה, אלא נותנים לתינוק, ובמקום דליכא תינוק מותר לשתות הבדלה בעצמו. הערוה"ש (שם סכ"ו) כ' דהמנהג הוא, כשאין תינוק מבדיל על שכר (חמר מדינה), אבל מפשטות דברי הרמ"א לא משמע כן, וכן נקט בשו"ת שלמת חיים (סי' רכ"ד).

כתב המ"ב (סי' תקנ"א סק"ע) שנותנים הכוס לקטן שהגיע לחינוך ועדיין לא הגיע להתאבל על ירושלים. לפ"ז קטן בן שש או שבע שמבין שיי"ח הברכה שאביו מברך עבורו, מוגדר שהגיע לגיל חינוך (ע"מ"ב סי' רס"ט סק"א).

האם יי"ח הבדלה בשתיית היין ע"י קטן שלא הגיע לחינוך

בדיעבד אם נתן היין לקטן שעדיין לא הגיע לגיל חינוך ברכות, נחלקו הפוסקים אם יי"ח בדיעבד, ע"י בשו"ת משנת יוסף (ח"ה סי' צ"ח) ובשו"ת מ"י מנוחות (סי' י"א) ובספר הבדלה מרא"ש (עמוד תס"ח) שהביאו שיטות הפוסקים בזה.

גיל הקטן שידוע להתאבל על ירושלים

בגדר הגיל של קטן שידוע להתאבל על ירושלים, כ' בא"א מבוטשאטש (סי' תקנ"א ס"י) דמירי בקטן שידוע שטעם איסור אכילת בשר ושתיית יין הוא משום שנתבטלו הקרבנות והנסכים עקב חורבן בהמ"ק בעוה"ר, ולמעשה נחלקו הפוסקים אם הוא בגיל תשע (מקור חיים להחיות יאיר), או בגיל עשר (ארחות רבינו ח"ב עמוד קל"ה בשם מרן הקה"י זצ"ל). מרן הקה"י זצ"ל אמר (ע"ש) דנוהגים ליתן היין לקטן עד גיל בר מצוה לשתות, ולכאורה סברתו היא כמש"כ בא"א מבוטשאטש הנ"ל (ד"ה אך המג"א) דבודאי עדיף טפי שהוא ישתה היין ממה שגדול ישתה (אבל ע"ש באשל אברהם שהביא צד דאדרבה בכה"ג אין נ"מ מי ישתה, הוא או בנו הקטן שהגיע לגיל להתאבל על ירושלים).

נתינת יין הבדלה דווקא לבנו ולא לבתו

אם אין לו בן קטן לא יתן היין לבתו הקטנה לשתות, דהרי יש מחלוקת אם נשים חייבות בהבדלה (ע"י רצ"ו ס"ח).

האם המבדיל צריך לטעום קצת מן היין לפני שהקטן שותה

יש להסתפק במי שנותן הכוס לקטן שהגיע לחינוך כדי שישתה היין, האם ראוי לכתחילה שהמבדיל יטעם קצת מהיין לפני שהקטן ישתה מלא לוגמיו. מקום הספק הוא לפי המבואר בשו"ע בה"ל קידוש (סי' רע"א ס"ד) דיש מחלוקת אם שתיית המקדש היא לעיכובא, וכי השו"ע ז"ל והגאונים סוברים שאם לא טעם המקדש לא יצא, וראוי לחוש לדבריהם, ודווקא בקידוש, אבל בשאר דברים הטעונים כוס מודים הגאונים דסגי בטעימת אחר עכ"ל, והסביר המ"ב (סקע"ד) דהחומרא בקידוש הוא משום שהוא מדאורייתא. לפ"ז יש להסתפק לגבי הבדלה, כיון שהמ"ב (סי' רצ"ו סק"א) הביא מחלוקת אם היא דאורייתא או דרבנן. והנה להלכה פסק המ"ב (סי' רע"א סקע"ג) דכל זה רק לכתחילה, אבל בדיעבד יוצא בשתיית המסובין, ולפ"ז צריך להבין, דכיון דבודאי רוצה לצאת הבדלה לכתחילה ולא רק בדיעבד, למה כ' הרמ"א בה"ל ת"ב (סי' תקנ"א ס"י) שיתן היין של הבדלה לתינוק לשתות ולא הזכיר שגם הוא בעצמו יטעום מהכוס, אבל ע"י בשו"ע הרב בה"ל קידוש (סי' רע"א סכ"ה) שכי' שהקפידא של הגאונים היא רק בקידוש ולא בהבדלה (אא"כ נדחה ונאמר שהשו"ע הרב ס"ל שהבדלה היא רק מדרבנן, וא"כ תו אין קפידא שהמבדיל ישתה בעצמו וצ"ע).

והנה יש להעיר דכל המחלוקת בין הגאונים לשאר הראשונים הוא אם המקדש בעצמו צריך לשתות מלא לוגמיו מהיין, אבל גם לפי המקילין שאחרים יכולים לשתות, מ"מ כ' הכה"ח (סי' רע"א סקפ"ו וסקצ"ב) שהמקדש יטעם קצת כדי לצאת שיטת הראשונים הסוברים שיי"ח קידוש אפילו אם רק טועם קצת אע"פ שאינו רוב רביעית, ואע"פ דלהלכה קיי"ל דשתיית רוב רביעית היא לעיכובא, מ"מ לכתחילה יש לחוש להני שיטות כאשר המקדש בעצמו אינו יכול לשתות רוב רביעית ונותן לאחרים לשתות.

לפ"ז יש להסתפק אם גם בהבדלה במוצ"ק חזון ראוי שהמבדיל יטעם קצת מהיין לפני שנותן הכוס לקטן לשתות. והנה מרן החזו"א זצ"ל לא היי יכול לשתות יין מטעמי בריאות, ולכן אחרי שקידש, טעם מעט מן היין ואח"כ נתנו לאחד מהמסובין שישתה כשיעור (דינים והנהגות פי"א ס"ג), ונהג כן גם ביין של הבדלה במוצ"ק חזון (ארחות רבינו ח"ב עמוד קל"ה), וע"י בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ה סי' קס"ח סק"ב) שכי' דיש לנהוג כן מסיבה אחרת, דכיון שאינו ברור מהו גיל חיוב חינוך להבדלה, יש לחוש שהקטן

אינו חייב בהבדלה, וממילא אינו מועיל שתייתו, ולכן כ' שראוי שהמבדיל יטעם קצת, דבזה יי"ח עכ"פ להני שיטות דס"ל שבכוס של הבדלה מספיק טעימה בעלמא (יש לציין שמרן הגרשז"א זצ"ל שנה היין מכוס הבדלה בעצמו גם כשהיה לפניו קטן שהגיע לחינוך – הליכות שלמה פי"ד סכ"ז).

אבל יש להעיר שהמ"ב לא הזכיר חומרא זו בכלל, ואי הוי ס"ל הכי, בודאי הו"ל להזכיר דאע"פ שבתשעת הימים יש איסור לשתות יין, מ"מ המבדיל על הכוס לכל הפחות יטעם קצת ממנו לפני שנותנו לקטן לשתות, ומדלא כ"כ משמע דלא ס"ל הכי, וכן עמא דבר, ומ"מ בודאי צריך להקפיד שהקטן שישתה את היין, כבר הגיע לגיל חינוך של הבדלה.

נתינת יין הבדלה לקטן שכבר יי"ח הבדלה

מי שאין לו קטן בביתו, עדיף שלא יבקש משכנו "להשאיל" לו בנו הקטן לשתות היין של הבדלה אם הקטן כבר יי"ח הבדלה, משום דבשו"ת הר צבי (או"ח ח"א סי' קנ"ד סק"ב) נסתפק באופן שהקטן יי"ח ברכת בפה"ג מהמבדיל, ולא ישתה הכוס עד שהמבדיל יסיים ההבדלה, אפשר שמיעת כל ההבדלה נחשבת כהפסק בין ברכת הנהנין של בפה"ג לשתית היין, ועוד שמכניס את עצמו למצב שלא יוכל לענות אמן על ג' ברכות שהוא שומע (בורא מאורי האש, ובורא מיני בשמים, והבדלה).

עוד יש להעיר מש"כ באשל אברהם מבוטשאטש הנ"ל (סי' תקנ"א ד"ה ולפום רהיטא) דאין לחשוש דא"א לברך בפה"ג להוציא קטן שאינו מחוייב בהבדלה מצד שאין ערבות בברכת הנהנין, דהרי מבואר בשו"ע (סי' קס"ז ס"ט) שיכול לברך ברכת הנהנין עבור קטנים אע"פ שאינו אוכל עמהם, כדי לחנכם במצוות, וסיים דאפילו אם הקטן יודע לברך בעצמו, מ"מ יכול להוציא. אבל בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ה סי' קפ"ח סק"ב) הקשה עליו דבפשטות לא התירו לברך לקטן רק כשאינו יודע לברך בעצמו, משא"כ בנד"ד שיודע לברך בעצמו, דבכה"ג בודאי לא התירו לברך בשבילו כדי לחנכו. וכן העיד מרן הג"ר חיים קניבסקי שליט"א, שהחזו"א זצ"ל שהי' חולה סוכר ולא הי' יכול לשתות את היין, הי' רגיל כל השנה לחפש מי שעדיין לא יי"ח הבדלה כדי שיצא יי"ח הבדלה ממנו (הובא בספר קרא עלי מועד פ"ה הערה ה'). עוד יש להוסיף, דאינו מסתבר שחייבים לבקש משכן שישאיל לו אחד מבניו לפני שישמע הבדלה מאביו, כדי שיהי' לו מי שישתה היין של הבדלה.

כמה יין מותר לשתות בהבדלה

אם המבדיל שותה היין בעצמו, מותר לכתחילה להבדיל על יין ואינו צריך להבדיל על מיץ ענבים. כמו"כ יכול לשתות רביעית שלם (מרן הקה"י זצ"ל בארחות רבינו ח"ב עמוד קל"ה) ואינו צריך למעט שתייתו ולשתות רוב רביעית ויי"ח שתיית הכוס בשיעור מועט, דהרי שתייתו היא לשם מצוה, וכמו שאינו חייב לשתות חמר מדינה במקום יין, כמו"כ שתיית רביעית שלם היא לשם מצוה, וממילא יכול לשתות כל הכוס. וזה דלא כמש"כ בשו"ת דברי מלכאל (ח"ו סי' ט) שפסק דלא ישתה כל הרביעית משום שמה ששותה למצוה הבדלה אין בזה משום שמחה, אבל כששותה יותר מהחיוב הרי עושה כן מדעתו ואינו מצד מצות הבדלה.

אמנם יש עוד סיבה שישתה כל הכוס, כדי שיוכל לברך ברכה אחרונה, אבל אי משום הא, יש עצה אחרת, דהרי יכול לפטור חיוב ברכת "על הגפן" אם יאכל כזית עוגה אח"כ ויכלול שניהם יחד בברכת אחת מעין שלש, אבל בכל זאת מן הדין אינו חייב למעט בשתיתו, ומ"מ לא יחלק מהכוס של ברכה לבניו שרגילים לטעום מהכוס משום חיבוב מצוה, דלא התירו לשתות יין בתשעת הימים משום חיבוב מצוה.

מי שאין לו קטן בביתו האם יעדיף לשמוע הבדלה מאחרים

יש להסתפק במי שאין לו קטן בביתו, האם לכתחילה ראוי שיי"ח מצוה הבדלה אצל שכנו שיוציאו, או שמא עדיף שיבדיל וישתה בעצמו. מקום הספק הוא לפי מה שנפסק בשו"ע (ח"ו סי' רצ"א סט"ז) דכספים אין להם שמירה אלא בקרקע, ואם לא הטמינם בקרקע ונגנבו חייב, ומ"מ נפסק בשו"ע שם (סט"ו) שאם הפקידם אצל ת"ח בערב ש"ק סמוך לשבת, יש לת"ח זמן עד מוצש"ק אחרי הבדלה שלא להטמינם בקרקע, והסביר הסמ"ע (סקכ"ז) דמי שאינו ת"ח יי"ח הבדלה בבהכנ"ס, ולכן אין לו זמן

אלא עד שיצאו הקהל מביהכ"ס, משא"כ ת"ח שאינו סומך על הש"צ, יש לו יותר זמן עד אחרי שהבדיל בביתו, והמ"א (סי' רצ"ו סק"י) תמה על הסמ"ע דמאי שנא ת"ח מאחרים, ונדחק לתרץ דאפשר מיירי שיש לו בני בית.

עכ"פ מבואר בסמ"ע ובמ"א, שת"ח מבדיל בעצמו ואינו יי"ח ע"י שמיעת הבדלה מאחרים, והמ"ב (סי' רצ"ו סק"ג) כ' דכן ראוי לכל אחד לנהוג ולא רק ת"ח. לפ"ז כ' בשו"ת משנה הלכות (חי"א סי' תמ"ד) שראוי שיבדיל בעצמו במוצש"ק חזון ולא יי"ח בשמיעתו משכן אע"פ שיצטרך לשתות את היין, ובפרט דקיי"ל מצוה בו יותר מבשלוחו (ואע"פ דשומע כעונה, ע' בתוספת שבת סי' רע"ג סק"י שחולק עם העולת שבת אם בשומע כעונה גם אומרים מצוה בו יותר מבשלוחו), ועוד דלשיטת המהרי"ל וכן היא שיטת השו"ע (סי' תקנ"א ס"י), מותר לכתחילה לשתות יין של הבדלה, ולכן אע"פ שהרמ"א החמיר בזה, היינו רק כשיש תינוק (דבמקום דליכא תינוק פסק שישתה בעצמו). ולכן עדיף שיבדיל בעצמו ממה שישמע הבדלה משכנו.

שתיית יין בברית מילה

לשיטת הרמ"א (סי' תקנ"א ס"י) נוהגים ליתן כוס היין של הבדלה לקטן לשתות, ורק כשאין תינוק מותר לשתותו בעצמו, ולכן פסק מרן הגריש"א זצ"ל דגם בכוס שמברכים עליו בברית מילה, נותנים אותו לקטן או ליולדת (אם היא תוך ל' יום ללידה) לשתות, והוסיף דהכוס הזה הוא רק לכבוד המצוה והשמחה (אוצר הברית ח"א עמוד ר"צ), ונראה דה"ה אם יש שם בן ספרד, גם הוא יכול לשתותו כיון שהשו"ע פסק שהמבדיל שותה הכוס לכתחילה, וא"כ ה"ה הכא.

שתיית יין מכוס של ברהמ"ז בברית מילה

אבל בכוס של ברהמ"ז בסעודת הברית, כ' המ"ב (סי' תקנ"א סק"ב) בשם הפמ"ג שהמזמן יכול לשתות היין כיון שהוא חלק מהסעודה. עוד הוסיפו האחרונים שגם המסובים באותה סעודה יכולים לשתות מהכוס של ברכה של ברהמ"ז כיון שהכל שייך לאותה סעודה (שו"ת תשובות והנהגות ח"ה סי' קס"ח סק"ג, ושו"ת שבט הקהתי ח"ג סי' קע"ח), ומ"מ י"א דהיינו דווקא אם השומע יי"ח בברכת הגפן של המזמן, דאז מקיים מצות שתיית כוס של ברכה (ע' מ"ב סי' רע"א סק"ט), משא"כ אם הוא מברך בעצמו, שאז שתייתו היא רק משום חיבוב מצוה, דאין להקל לו לשתות מהכוס בתשעת הימים (שו"ת תשוה"נ הנ"ל).

בשר ויין בסעודת סיום

כ' הרמ"א (סי' תקנ"א ס"י) דבסעודת מצוה כגון מילה ופדה"ב וסיום מסכת, אוכלים בשר ושותין יין כל השייכים לסעודה, אבל יש לצמצם שלא להוסיף, ובשבוע שחל בו ת"ב אין לאכול בשר ולשתות יין רק מנין מצומצם. המ"ב (סק"ג) הוסיף דאם לא נזדמן הסיום בלימודו, לא ימהר או יאחר בשביל זה, ועוד הוסיף שאם לא היה עושה סעודה בשאר הימים, אפשר שלא יעשה גם בתשעת הימים, והערוה"ש (סכ"ח) הוסיף דמי שמניח הסיום דווקא לימים אלו כדי לאכול בשר, דבר מכוער הוא, ומ"מ מי שלומד מסכת לכתחילה כדי לעשות סיום בימים אלו, אפשר שכדאי כיון שעיי"ז מרבה בלימוד התורה.

יש מחלוקת אם סיום של מסכת משניות נחשב כסעודת מצוה, וכבר דנו בזה הפוסקים לגבי הגדר של סיום בערב פסח לפטור הבכורים מלהתענות, וביסוד הדבר כ' באג"מ (או"ח ח"א סי' קנ"ז, ואו"ח ח"ב סי' י"ב) שאם חבורה למדו אחד מכ"ד ספרי התני"ך בעיון, והלימוד נמשך זמן רב, גם זה נחשב כסעודת מצוה.

בשר בסעודת בר מצוה

כ' היד אפרים (על המ"א סי' תקנ"א סק"ג) דסעודה שעושין ביום הבר מצוה, או אפילו אח"כ אם הנער דורש בזמן הסעודה, נחשבת כסעודת מצוה להתיר לאכול בשר, אמנם בשו"ת מהר"ם בריסק (ח"ב סי' ס"ח) כ' שאם אין עושין הסעודה ביום הבר מצוה אין להקל בבשר ויין גם אם הנער דורש, ובשם מרן הגריש"א זצ"ל מביאים דאע"פ שמעיקר הדין יש להקל כשהסעודה בזמנה, אבל ראוי להחמיר לא לעשות סעודה בבשר ויין בתשעת הימים כיון שהיום אין כולם נוהגים לעשות סעודת בר מצוה עם בשר, ולכן אינו מקלקל את השמחה אם יביאו דגים במקום בשר.

פרטי דיני שבוע שחל בו ת"ב

מתוך כל דיני אבילות הנוהגים בבין המצרים, חלק מהם נוהגים כבר משבעה עשר בתמוז, וחלק מהם מר"ח מנחם אב, וחלק מהם רק בשבוע שחל בו ת"ב, וכל זה חוץ מדיני ת"ב ומוצאי ת"ב. בני אשכנז ובני ספרד חלוקים במנהגייהם בהרבה פרטים.

דיני שבוע שחל בו ת"ב כשת"ב חל בשבת והתענית נדחית ליום ראשון

כשחל ת"ב בשבת והתענית נדחית ליום ראשון, נחלקו הפוסקים אם יש דין של שבוע שחל בו ת"ב בשנה זו, ונ"מ טובא בין לבני אשכנז ובין לבני ספרד בהרבה דינים, ונפרט חלק מהם.

תספורת וכיבוס בגדי קטנים בין ר"ח לת"ב שחל בשבת

כ' המ"ב (סי' תקנ"א סקפ"ב) שאנחנו נוהגים להחמיר בתספורת מ"ז בתמוז ובכיבוס מר"ח, והביא בשם הח"א (כלל קל"ג ס"ח) דלצורך קטנים אין להחמיר אף לפי מנהגנו אלא בשבת זו, ולפ"ז השנה שאין דין שבוע שחל בו, מותר עד שבת חזון (וכן פסק בשו"ת אבן ישראל ח"ט סי' ס"ג - סי' תקנ"א ס"ט), אבל המעיין בח"א יראה שמבואר בלשונו, שרק היקל לגבי כיבוס ולא לגבי תספורת.

בגדר קטנים לכתחילה מקילים בכיבוס בגדיהם רק עד גיל חינוך, דהיינו כבן שש או שבע (עי' פמ"ג סי' תקנ"א א"א סקל"ח), ומ"מ אם קטן מעל גיל זה מלכלך בגדיו תמיד אפילו בהיותו בן שמונה יש להקל (מרן הגריש"א זצ"ל בספר הלי' ומנהגי בין המצרים ע' מ"ח), ומ"מ אין להתיר לכבס בגד של תינוק שהגיע לחינוך אא"כ הבגדים הם באמת מלוכלכים, ולא משום שלפי ראות עיני ההורים, מחליפים בגדי הילדים כל יום.

תספורת לבעל ברית בין ר"ח לת"ב שחל בשבת

מעיקר הדין בעל ברית מותר להסתפר אפילו בערב שבת חזון כשהמילה היא בתשעה באב שחל בשבת (שו"ת בנין ציון ח"א סי' ל"א, ושו"ת יד הלוי ח"א סי' קי"ג), אבל למעשה כיון שבזמננו אין המנהג להסתפר לכבוד הברית משך כל ימות השנה, אין להקל (תורת חיים סי' תקנ"א סק"ג, ושו"ת שבט הלוי ח"י סי' פ"א אות ז').

לבישת בגדים חדשים לבעל ברית בין ר"ח לת"ב שחל בשבת

כ' השע"ת (סי' תקנ"א סוסק"ג) בשם המחזיק ברכה, שאסור לבעל ברית ללבוש בגדים חדשים בשבוע שחל בו ת"ב, ולפ"ז כשחל ת"ב בשבת ונדחה ליום ראשון, אם אין דין של שבוע שחל בו ת"ב, יכול להקל ללבוש בגדים חדשים לכבוד הברית.

הזמנת אורחים לסעודת ברית מילה בין ר"ח לת"ב שחל בשבת

כ' הרמ"א (סי' תקנ"א ס"י) דבסעודת מצוה בשבוע שחל ת"ב להיות בתוכה, אין לאכול בשר ולשתות יין רק מנין מצומצם, והוסיף המ"ב (סוסקע"ז) אם חל מילה או סיום מסכת בת"ב שחל בשבת (פי' בשבוע שבו ת"ב חל בשבת), לכו"ע מותר להזמין כל הקרואים שירצה, ומקורו במ"א (שם סקל"ה) שהסביר דבכה"ג אין דין של שבוע שחל בו ת"ב.

לבישת בגדי שבת לסעודת מצוה של בר מצוה

מותר לבחור הבר מצוה ללבוש בגדי שבת לכבוד הסעודת מצוה בתשעת הימים (משום שהמ"א סי' רכ"ה סק"ד הביא דמצוה לעשות סעודה ביום שנכנס בנו לעול המצוות כיום שנכנס בנו לחופה, וא"כ הוא יו"ט שלו, ועי' שו"ת דברי יציב ח"ב סי' רל"ח, והליכות שלמה פי"ד הערה י"א - וע"ע בשו"ת מהר"ם בריסק ח"ב סי' ס"ח), אבל לא ילבש חליפה חדשה אלא יחדשנה בשבת לפני הבר מצוה, ויש מקילין (נט"ג בין המצרים סי' ד' בסוף הספר) שיכול לחדשה

אפילו בשבת חזון כיון שהוא עדיין קטן. בסעודה זו גם הוריו (שו"ת דברי יציב שם) והוריהם (הליכות שלמה שם) יכולים ללבוש בגדי שבת

בקובץ תשובות (ח"ג ס"י ל"ה) נשאל מרן הגריש"א זצ"ל בענין לבישת בגדי שבת ע"י בחור הבר מצוה והוריו כשחל הבר מצוה ביום ראשון ג' מנ"א, ות"ב יחול בש"ק ונדחה ליום ראשון, וכ' דיש לצרף סברת המ"א הנ"ל ששמחת הבר מצוה היא יום שמחה כיום החופה, יחד עם השיטות שאין דין שבוע שחל בו ת"ב בשנה זו, ואמנם יש שרצו לדייק מדבריו דסברא זו היא רק חזי לאיצטרופי, אבל בעצם אין להקל על סמך שאין לו דין של שבוע שחל בו ת"ב, אבל לענ"ד אין זו כוונתו, דהרי מנהג ישראל שחתן הבר מצוה לובש בגדי שבת בסעודת מצוה שלו תמיד בתשעת הימים כמבואר בפוסקים הנ"ל, ולא דווקא בצירוף הסברא שבשנה זו אין לשבוע זו דין של שבוע שחל בו (וכן הובא בספר מנשים באהל עמוד קמ"ה שמרן הגריש"א זצ"ל התיר לחתן הבר מצוה ולהוריו ללבוש בגדי שבת בסעודת הבר מצוה בתשעת הימים בשנה רגילה, ולא דווקא בשנה שת"ב חל בשבת), אלא נראה שמרן זצ"ל הוסיף סברא זו כעוד סניף להקל.

היתר כיבוס למי שאין לו אלא חלוק אחד או שנתלכלכו כל בגדיו

לשיטת הרמ"א (ס"י תקנ"א ס"ג) אין מכבסין בגדים מר"ח מנ"א עד אחר התענית, וכ' שם המ"ב (סקכ"ט) דמי שאין לו אלא חלוק אחד (מרן בעל שבת הלוי זצ"ל פסק דמי שנתלכלכו כל בגדיו בזיעה, הרי הוא כאין לו אלא בגד אחד – הובא בקובץ מבית לוי על בין המצרים עמוד י"ד אות ב') יש להתיר לכבס מר"ח עד השבת (פ"י עד השבוע שחל בו ת"ב), ולפ"ז בנד"ד כשחל ת"ב בשבת ואין דין של שבוע שחל בו, מי שאין לו אלא בגד אחד יכול לכבסו בשבוע זו, אמנם ע"י בלבושי שרד (ס"י תקנ"א מ"א סוסק"ה) שכתב ששתי הדעות בשו"ע אם יש דין של שבוע שחל בו כשת"ב חל בשבת, הן רק במה שאסור מדינא דגמ' כגון תספורת וכיבוס, ולא בדברים אחרים שאסורים רק משום מנהג, אבל ע"י בלשון השונה הלכות (ס"י תקנ"א סל"ה).

נטילת צפרניים בערב שבת חזון

המ"ב (ס"י תקנ"א סק"כ) הביא מחלוקת לגבי נטילת צפרניים בתשעת הימים, הט"ז מחמיר והמ"א מיקל, אבל לכבוד שבת שיש מצוה בדבר לכו"ע מותר אפילו בשנה שת"ב חל בשבת, ואמנם הא"ר (שם סק"ז) כ' דכשחל ת"ב בשבת מותר ליטול צפרניו לכבוד שבת דווקא אם הוא רגיל בכך כל ערב שבת, וכן פסק היד אפרים (שם על המ"א סק"א), אבל כיון שהמ"ב השמיט תנאי זה מבואר דלא ס"ל הכי.

אבל שחל יום השלושים בין ר"ח לת"ב שחל בשבת

כ' בשו"ע (ס"י תקנ"א סט"ו) שאם שלמו לו יום שלושים של אבלות בשבוע שחל בו ת"ב, אם הכביד שערו, מיקל בתער אבל לו במספריים, ומכבס כסותו במים אבל לא בסבון. המ"ב (סקפ"ז) הביא שנחלקו הפוסקים בדבר לבני אשכנז, דלשיטת הא"ר אין להקל א"כ חל יום השלושים לפני ר"ח, והמ"ב לא הכריע בין השיטות, ומ"מ בשעה"צ (סקצ"ז) כ' דאפשר במקום הדחק יש להקל, כיון שעכ"פ אינו אלא מנהג.

הפמ"ג (שם א"א סק"ז) כ' דכשחל ת"ב בשבת ואין לו דין "שבוע שחל בו ת"ב", יש נ"מ גם לבני אשכנז, כמו שיש שמתירין לו לאבל זה להסתפר ולכבס בגדיו קודם שבוע שחל בו ת"ב, משום שבזמן זה אינו אלא מנהג בעלמא, וכן מבואר גם בדגול מרבבה (שם ס"ד), אבל הפתחי תשובה (שם סקט"ו) הביא דגם כשת"ב חל בשבת ונדחה, אין להקל שערו אלא בתער ולא במספריים משום לא פלוג, אע"פ דמדינא אין איסור בדבר, כיון שיכול לדחות התספורת דהרי אינו צריך להמתין כ"כ הרבה זמן עד אחרי ת"ב.

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ש"ק פ' מסעי תשע"ט

דיני רחיצה בתשעת הימים

כ' בשו"ע (סי' תקנ"א סט"ז) יש נוהגים שלא לרחוץ מר"ח, והוסיף הרמ"א דנוהגין שלא לרחוץ אפילו בצונן מר"ח ואילך, ואפילו בערב שבת של חזון אסור לרחוץ כי אם ראשו ופניו ידיו ורגליו בצונן, ויש מקילין בחפיפת הראש בחמין למי שרגיל בכך כל שבת, והסביר שם המ"ב (סקצ"ד) דמה שנהגו שלא לרחוץ מר"ח ואילך אפילו בצונן, היינו כל גופו, אבל פניו ידיו ורגליו מותר לרחוץ בצונן (פי' ידיו עד המרפק, רגליו עד הברך, ופניו עד הצואר).

גדר של מים צוננים

והנה בגדר של מים צוננים, נקטו הפוסקים דאינו חייב להיות צונן ממש אלא אפילו אם עירב המים צוננים עם קצת מים חמים כדי לבטל קרירותם, כל שאינו נהנה מחמימותם, הרי הם בגדר מים צוננים.

רחיצת רגלים בזה"ז

עוד דנו גדולי זמנינו אם יש היתר לרחוץ רגליו בזה"ז, שאין אנחנו הולכים יחף, ואין הרגלים מתלכלכים, ובאמת מה"ט כ' המ"ב בהל' ערב שבת (סי' ר"ס סק"ד) דמה שנפסק שם בשו"ע דמצוה לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין בעש"ק, אין נוהגין לזהר לרחוץ הרגלים, ואפשר היינו משום שבמדינתנו אין אנחנו רגילים ללכת יחף. עכ"פ י"א דבזמנינו אין היתר לרחוץ רגליו בתשעת הימים אפילו במים צוננים, ובאמת הקה"י זצ"ל (ארחות רבינו ח"ב עמוד קל"ד) אסר לרחוץ הרגלים בחמין בערב שבת חזון משום שאין הולכין יחף. אבל המ"ב בהל' ת"ב סתם ולא חילק בין זמניהם לזמנינו, וכן נקט להלכה בשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' ע"ז סק"ב) דלדידן מותר לרחוץ גם רגליו בצונן בתשעת הימים.

אם צריך לרחוץ רגליו משום שסובל מפטריות בין אצבעות רגליו בעקבות החום, או שריח רע נודף מרגליו בעקבות הזיעה ומפריע לאחרים, כו"ע מודו דיכול ואף צריך לרחוץ את רגליו דאין זה לתענוג בכלל, וכשיש צורך לנקות הפטריות או פצעים היטב מותר לרחצם גם במים חמין, דלא גרע מחולה (עי' מ"ב סי' תקנ"א סקפ"ח).

היתר רחיצה למי שמזיע הרבה

מי שמזיע הרבה מאוד, אומרים בשם מרן החזו"א זצ"ל (מרן הג"ר חיים קניבסקי שליט"א בהקדמה לספר נחלת אליהו) דאין להתיר לרחוץ כל גופו (ואומרים בשם מרן הגרא"מ שד זצוק"ל ששאלוהו אם יש היתר לרחוץ בתשעת הימים מחמת החום, וענה שלא שמע שאבל יבא וישאל אם מותר לו להתרחץ בימי אבול, ולמה באבילות החורבן באים לבקש היתירים). אבל רוב הפוסקים (אג"מ אהע"ז ח"ד סי' פ"ד סק"ד, ומרן הגריש"א זצ"ל, ושו"ת שבה"ל ח"ז סי' ע"ז סק"ב) ס"ל דאם מזיעים הרבה, כיון שאין הכוונה לתענוג אלא להסיר הזיעה, יש להקל לרחוץ כל גופו בצונן אבר אבר כל ימות השבוע, ומ"מ בגדר "מזיע הרבה" פסק בשו"ת שבט הלוי שם שהדבר מסור ללב ירא ה' מתי להקל בזה.

עוד יש להוסיף הא דמבואר בשו"ע בהל' שמחות (יו"ד סי' שפ"א ס"א) לגבי אבל, שאם הוא מלוכלך בטיט וצואה, רוחץ כדרכו ואינו חושש, והוסיף שם בגליון מהרש"א דאין צריך לומר דיש להקל במקום צער כגון באיסטניס, ובגדר של איסטניס י"ל שהזיעה מפריע לו עד כדי כך שמפריע לו להתרכז.

לפ"ז פשוט דבעל מלאכה שרגיל כל יום לרוחץ כל הזיעה מעליו כשחוזר מעבודתו, מותר להתרחץ אבר אבר גם בתשעת הימים, ואם יש לו צורך להשתמש בסבון, גם זה מותר.

שימוש בסבון

בענין השימוש בסבון מבואר במ"ב (סי' תקנ"א סקצ"ו) דגם בערב שבת שמותר לחפוף ראשו בחמין, מ"מ לא ישתמש בסבון, אבל כ' הפוסקים דאם הוא מזיע כ"כ הרבה שהזיעה אינה עוברת רק אם ירחוץ א"ע בסבון, יש להקל גם בכל ימות השבוע, דהרי גם בת"ב מותר לרחוץ א"ע להעביר הלכלוך (ע"י סי' תקנ"ד ס"ט), וזה פשוט דאם יש צורך להשתמש בסבון גם זה שרי דאינו לתענוג, וכן פסק בשו"ת שבה"ל (ח"ח סי' קכ"ז).

טבילה בערב שבת - טבילת עזרא - טבילת הסנדק

הרגיל לטבול כל עש"ק (ואינו מבטלה לפעמים משום שהוא טרוד או מפני הצינה, ע"י מ"ב סי' תקנ"א סקצ"ה - מרן הגרשז"א זצ"ל הסביר דאם נוהג כן בקביעות הוי כעין נדר כיון שהוא דבר מצוה, וא"כ אין זה עדיף על החיוב אבילות שתקנו חז"ל במניעת רחיצה, וכיון דבערב שבת חזון ע"כ אחד מהם נדחה, הרשות בידו לדחות מנהג אבילות מפני מנהג הטבילה של ערב שבת - הליכות שלמה פי"ד ארחות הלכה 64), וכן טבילת עזרא (אפילו אם מבטלה לפעמים כמבואר בא"א מבוטשאטש סי' תקנ"א סט"ז, וכן שיטת מרן החזו"א זצ"ל - מעשה איש ח"ה עמוד כ"א), וכן הרגיל לטבול כל יום לפני התפלה (ערוה"ש שם סל"ה, ושו"ת שבה"ל ח"ז סי' ע"ז סק"ג, והליכות שלמה פי"ד ס"כ, ושו"ת תשובות והנהגות ח"ד סוסי קכ"ט, אבל מרן הגרשי"א זצ"ל ס"ל דאין להקל בזה - הובא בקרא עלי מועד פ"ג הערה ט"ו), מותר להם לטבול בתשעת הימים, ובשו"ת רב פעלים (ח"ד או"ח סי' כ"ט) הוסיף דכמו"כ סנדק לפני הברית, ומי שנוהג לטבול לפני שהולך לבית הקברות, יכולים לטבול.

במקומות שמקפידים שיתקלחו לפני שנכנסים למקוה, מותר לו להתרחץ פניו ידיו ורגליו בלי סבון במים צוננים (הליכות שלמה על תפלה פ"ב ארחות הלכה 37, שו"ת משנת יוסף ח"ט סי' י"א - אבל ע"י משי"כ שם ח"ז סוסי ק"ג וצ"ע).

בשעה"צ (סי' תקנ"א סקצ"ח) כ' שאין היתר לטבול במים חמים כיון שהיא רחיצה של תענוג, אבל י"א דאם קשה לו לטבול בצונן, או שאין שם רק מים חמים, מותר לטבול בהם אם אינו מבטלה בשום פעם (תוסי' חיים על הח"א כלל קל"ג סקל"ז, וכה"ח סי' תקנ"א ס"ק ק"צ וס"ק ר"ב).

רחיצה בערב שבת חזון

כ' המ"ב (סי' תקנ"א סקצ"ז) בשם הח"א דמי שרגיל לרחוץ בחמין כל עש"ק, יכול לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין בערב שבת חזון (ואפילו אם ברור שיהיה לו תענוג מרחיצה זו, כ' בשו"ת שבט הלוי ח"ח סי' קכ"ז דשרי כיון שתכלית הרחיצה היא לכבוד שבת), וכמו"כ ראשו בלי סבון (ע"ש במ"ב סקצ"ו), אבל מרן החזו"א זצ"ל פסק דמי שרגיל לרחוץ בסבון כל עש"ק יכול לרחוץ בסבון גם בערב שבת חזון.

מבואר במ"ב שאין להקל ברחיצת שאר גופו בערב שבת חזון, אפילו במים צוננים, והערוה"ש (שם סל"ו) כ' וז"ל ודע שבדורינו התחילו לזלזל ברחיצה בחמין בערב שבת חזון, ומרגלא בפומייהו שמי שרוחץ כל ערב שבת רשאי גם בשבת זו, ואינו כן, שהרי רבינו הרמ"א לא התיר רק חפיפת הראש, ותמיד היו המרחצאות נעולים בערב שבת חזון, והתחילו לזלזל, ועתידים ליתן את הדין עכ"ל.

אבל מביאים בשם מרן הגר"מ פיינשטיין זצ"ל (ע' רבבות אפרים ח"ג סי' שמי"ז) והגר"א הענקין זצ"ל (ע' נטעי גבריאל פמ"ג הערה ד') שהמנהג להקל לרחוץ כל גופו אפילו במים חמין בערב שבת, משום שכן נוהגין תדיר, והוי בגדר איסטניס בזה, וע"ע בשערים המצויינים בהלכה (סי' קכ"ב סק"ג) ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"ד סי' קכ"ט) שג"כ לימדו זכות על המקילין בזה.

רחיצת גופו בשבת חזון

יש להסתפק אם מותר לכתחילה לרחוץ יותר מפניו ידיו ורגליו בשבת חזון, בצורת רחיצה המותרת בשבת. מקום הספק הוא לפי המבואר בשו"ע בהל' שמחות (יו"ד סי' ת' ס"א) דשבת אינו מפסיק אבילות, ועולה למנין שבעה משום דקצת דיני אבילות נוהגים בה, דהיינו דברים שבצנעא כגון רחיצה, ולפ"ז כיון דבשבת חזון אין חומר דיני אבילות כמו בשבעת ימי אבילות, אי"כ אפשר יש להקל להתרחץ בה, וכן מדוייק במ"ב (סי' תקנ"ד סק"ט) שכתב דכשחל ת"ב בשבת, כיון שיש אוסרים דברים שבצנעא, לכן אסור לרחוץ ידיו בחמין, הא משמע דאם הנידון אינו בת"ב גופא אלא בשבת חזון, שפיר יש להקל וצ"ע (שוב הראו לי בשש"כ - ח"ב פמ"ב הערה קפ"ח - שכבר העיר כן מהמ"ב, וממילא התיר לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין שהוחמו בערב שבת, וכן להשתמש בסבון נוזל).

והנה יש להביא קצת ראיי מהמבואר באשל אברהם מבוטשאטש (סי' תקנ"א ד"ה עוד מצאתי), ושו"ת מהרי"ל דיסקין (קו"א סי' ה' אות ס"ג), וכה"ח (שם ס"ק ר"ב) שפסקו, דמי שדרכו לטבול כל שבת בבוקר, אפילו אם מבטלה לפעמים, בכל זאת יכול לטבול בשבת חזון, משום שטבילה בשבת חזון קיל טפי מטבילה בערב שבת חזון (אבל מאידך גיסא אפשר יש לדייק מהם להיפך, דכיון דלא התירו רחיצה בשופי בשבת זו, ורק משום טבילת עזרא הקילו, אי"כ הוי ראיי דאין להקל וצ"ע).

בכל זאת אפילו אם יש מקום להקל, צריך לזוהר בגדרים של רחיצה בשבת המבוארים בהל' שבת (סי' שכ"ו), דאין לרחוץ כל הגוף אפילו במים קרים (ע"ש במ"ב סק"א), אא"כ מצטער הרבה כגון ביום שרב (ע"ש בבה"ל ס"א ד"ה במים, ובאג"מ או"ח ח"ד סוסי' ע"ד סק"ג ובסי' ע"ה).

רחיצת קטנים

בענין רחיצת קטנים, כ' המ"ב (סי' תקנ"א סק"ג) בשם הלבוש דכשיש להם חטטין בראשן נוהגין לרחצן בראשן כיון דאינה לתענוג, ומשמע דסתם רחיצה של תענוג אסורה בקטנים, אבל לרחצם כדי להעביר הזוהמא והלכלוך שרי, ויותר מזה מבואר ביומא (ע"ח:) דאפילו ביוהכ"פ מותר לרחצם מעיקר הדין דהיינו ריביתיהו דינוקא, וכן נפסק בשו"ע בהל' יוהכ"פ (סי' תרט"ז ס"א), וא"כ כש"כ הכא, ולפ"ז מותר לרחצם גם בסבון וא"צ להקפיד לרחצם דווקא אבר אבר, אלא דנחלקו הפוסקים באיזה גיל מדובר, דבספר חנוך לנער (פכ"א הערה ד') כ' דבפחות מבני ג' וד' א"צ להחמיר כלל כמו לגבי כיבוס, אבל בשו"ת וישב משה (ח"א סי' ט"ו סק"ד) כ' דכל זמן שלא הגיע לחינוך להתאבל על ירושלים יש להתיר לרוחצו כל יום, ורק אחר גיל הזה אין להקל אא"כ נתלכלך הרבה, או במקומות שמזיעים הרבה, ומרן הגריש"א זצ"ל ס"ל דאם רגילין תמיד להתרחץ כל יום יש להקל עד הבר מצוה (ע' בהגהות מרן הג"ר חיים קניבסקי שליט"א לספר קרא עלי מועד פ"ג הערה ט"ז).

שימוש בדאודורנט

אלו שרגילים להשתמש במי בושם (דאודורנט) להעביר ריח רע, מותר בימים אלו, אבל לא בת"ב (נטעי גבריאל סופמ"ב בשם האג"מ זצ"ל והדברי יציב זצ"ל).

נטילת צפרנים

המ"ב (סי' תקנ"א סק"כ) הביא מחלוקת לגבי נטילת צפרנים, דהט"ז מחמיר והמ"א מיקל, אבל לכבוד שבת שיש מצוה בדבר לכו"ע מותר אפילו כשת"ב חל בשבת. והנה בשו"ת נוב"ק (יו"ד סי' צ"ט)

צידד להקל כמו המ"א, ומבואר בדבריו דגם לפי הט"ז אינו מחמיר אלא בשבוע שחל בו ת"ב ולא מר"ח, ולכן למעשה מותר לגזוז צפרניו לפני שבת חזון (עי' שו"ת הלכות שם ס"ט), ואילו בשבוע שחל בו ת"ב יש להחמיר. אם צפרניו גדולים ועודפים על הבשר ויוצאים לחוץ, מותר לגזוזם בצנעא אפילו בערב ת"ב (שו"ת רב פעלים ח"ד או"ח סי' כ"ט).

אבל שחל יום השלושים בין ר"ח לת"ב

כ' בשו"ע (סי' תקנ"א סט"ו) שאם שלמו לו יום שלושים של אבלות בשבוע שחל בו ת"ב, אם הכביד שערו, מיקל בתער אבל לו במספריים, ומכבס כסותו במים אבל לא בסבון. המ"ב (סקפ"ז) הביא שנחלקו הפוסקים בדבר לבני אשכנז, דלשיטת הא"ר אין להקל אא"כ חל יום השלושים לפני ר"ח, והמ"ב לא הכריע בין השיטות, ומ"מ בשעה"צ (סקצ"ז) כ' דאפשר במקום הדחק יש להקל, כיון שעכ"פ אינו אלא מנהג.

נהג אבלות של מתאבלין עמו עד שבוע שחל בו ת"ב

הג"ר עזריאל אויערבאך שליט"א שאל את חמיו מרן הגריש"א זצ"ל במי שצריך לנהוג איסור רחיצה של "מתאבלין עמו" עד מוצש"ק ב' באב, האם מותר לו לרחוץ אח"כ בשבוע שחל בו ת"ב, או שידחה מנהג דמתאבלין עמו, וענה לו מרן הגריש"א זצ"ל דאי אפשר לדחות המנהג דמתאבלין עמו, אבל חידש דהא דאסור רחיצה במתאבלין עמו הוא דווקא במרחץ ממש, במים חמין, אבל סתם מקלחת בצונן שרי (הובא בספר מנשים באהל עמוד קמ"ד).

רחיצה לבעל ברית בשבוע שחל בו ת"ב

בעלי הברית יכולים להתרחץ בתשעת הימים לכבוד הברית כיון שהוא י"ט שלהם (עי' שו"ת נוב"ת יו"ד סי' רי"ג, וכן משמע מהמבואר בשו"ע סי' תקנ"ט ס"ט, שבת"ב שנדחה מותרים בעלי הברית להתרחץ, וא"כ כש"כ שמותרים בתשעת הימים).

תפירת בגדים

תפירה ותיקון בגדים חדשים וישנים

כ' בשו"ע (סי' תקנ"א ס"ח) דנוהגים מר"ח אב שלא לסדר ולהעמיד חוטי השתי, דהיינו סידור ועריכת החוטין שהן תחילת אריגת הבגד, והביא המ"ב (סקמ"ד) מקור מהירושלמי, וטעם הדבר משום שבו פסקה האבן שתיה לפיכך אין עושין חוטי השתי, ולפ"ז כ' הבי"י דאין נ"מ בין אם עושה לעצמו או לאחרים, בין בשכר ובין בחנם.

עוד מבואר בשו"ע (שם ס"ז) דאסור לתפור או לתקן בגדים חדשים משום דכל תיקון בגדים בכלל האי דינא, דהשתיה היא תחילת המלאכה. לפ"ז גם אסור להתאים בגד חדש למידתו כגון להאריכו או לקצרו (ארחות רבינו ח"ב עמוד קכ"ט ושו"ת רבבות אפרים ח"א סי' שע"ג), ובביאור הדבר כ' המהרש"ם בהל' ערב פסח (דעת תורה סי' תס"ח ס"ב) דכשפותח התפירות להתאים הבגד למידת רחבו הרי הוא מבטלו מתורת בגד, וכשמתקנו אח"כ פנים חדשות באו לכאן, והביא ראי"י מהסוגי' בזבחים (צ"ד: ע"ש).

מאידך גיסא סתימת לשון השו"ע היא דרק בגדים חדשים אסור לתקן, משא"כ בגדים ישנים שנקרעו (בגדי ישע סי' תקנ"א ס"ח), וכן פסק החזו"א זצ"ל דמותר לתקן בגדים ישנים (הובא בסוף טעמא דקרא אות כ"א), וכש"כ דמותר לתפור כפתור או טלאי על בגד (כה"ח סי' תקנ"א ס"ק ק"ז, וארחות רבינו הנ"ל).

תפירת בגדים לצורך נישואין

מותר לתפור בגדים חדשים לצורך נישואין למי שעדיין לא קיים פו"ר, דהרי מעיקר הדין מותר להם אפילו להתחתן (מ"ב סי' תקנ"א סקמ"ו), אבל היינו דווקא אם החתונה היא מיד אחרי ת"ב, דאם יש זמן אחרי ת"ב, אין להקל בתשעת הימים (ע' מחצה"ש סי' תקנ"ח סוסק"ח).

קשירת ציצית בטלית

נחלקו הפוסקים אם מותר לקשור ציצית על טלית חדש אחרי ר"ח, דמצד אחד הוי כמו עשיית בגד חדש (נטעי גבריאל פל"ז ס"ה), אבל מאידך גיסא י"א דכיון שנפסק בשו"ע (סי' תקנ"א ס"ב) דמר"ח עד התענית ממעטים במשא ובמתן ובבנין של שמחה וכו', והרמ"א הגיה דלצורך מצוה (כגון לישא אשה) הכל שרי, א"כ יש להקל לקשור הציצית על הטלית, ואע"ג דהפוסקים הסבירו שההיתר של הרמ"א הוא דווקא למי שעדיין לא קיים פו"ר, בכל זאת יש לחלק בין התם שהבנין אינו אלא לצורך מצוה, משא"כ קשירת ציצית בטלית שהיא תיקון בגוף חפץ של מצוה, ולכן פסק בשו"ת בצל החכמה (ח"ד סי' קנ"ב) דאין להחמיר בזה.

חיתוך הבד כהכנה לצורך תפירת הבגד

מותר לחתוך הבד לפי מדה כדי שיהי' מוכן לתפירה אחרי ת"ב, דהרי המ"ב (סי' תקנ"א סקנ"ד) כ' שטויית החוטים לתפור בהם בגדים מותר, וא"כ כש"כ דיש להקל בחיתוך הבד (נטעי גבריאל פל"ח ס"ט).

תפירת בגדים ע"י תופרת

כ' הרמ"א (סי' תקנ"א ס"ז) אומן ישראל אסור לו לתפור בגדים חדשים (אא"כ אין לו מה לאכול) אבל נהגו להקל בזה, והוסיף המ"ב (סקנ"א) דמייירי שנתנן לו קודם ר"ח, דאילו אחר ר"ח פשיטא דאסור ליתן לו, ולמעשה הוסיף שם בב"ל (ד"ה ונהגו) כיון דהגר"א מפקפק במש"כ הרמ"א דנהגו להקל, לכן אין להקל אלא עד שבוע שחל בו ת"ב.

רקמה וסריגה בקייטנות לבנות

פוסקי זמנינו דנו אם אפשר להתיר לנשים ולבנות בקייטנות לעשות מעשה רקמה על בגדים מצויירים הנקרא גאבלי"ן בימים שבין ר"ח אב לת"ב. מקום הספק הוא דלא אסרו אלא התחלת תיקון בגדים דומיא דמשתי עמרא שהוא התחלת אריגת הבגד, אבל בגד שכבר נגמר אלא שרוקם עליו ציורים או אותיות וכדומה, י"ל דאינו דומה למשתי עמרא שהוא סידור ועריכת חוט השתי, והפוסקים נקטו דכיון שטעם איסור תפירה הוא משום שבו פסקה אבן שתייה, ממילא כל תיקון כלי חדש שבא להתחיל עשייתו אסור מר"ח, משא"כ כלי שכבר נעשה ורק בא להוסיף עליו לייפותו דשרי.

מאידך גיסא הכה"ח (סי' תקנ"א ס"ק קט"ז) הביא בשם היעב"ץ, וכן מבואר במחזיק ברכה (שם סק"א), דכל מעשה מחט אסור ואפילו לסתום נקבי בגדים. עוד יש להוסיף דלפעמים מעשה רקמה של גאבלי"ן יש בו איסור משום מלאכת שמחה חוץ מהאיסור של תיקון בגדים, דנפוץ מאוד שרוקמות תמונה עליו כדי לתלותה על הקיר לשם קישוט הבית.

בשו"ת להורות נתן (ח"ב סי' ל"ה) ובשו"ת בצל החכמה (ח"ד סי' נ"ד) נדחקו למצא היתר, משום שהנערות אין להן מה לעשות ומדברות דברים בטלים, והבטלה מביאה לידי וכו', ולכן אפשר הוא בגדר מצוה להצילן, ולצורך מצוה יש להקל. בכל זאת דבר פשוט הוא דבאשה חולה הצריכה לרקום כדי להרגיע עצביה, בודאי יש להקל עכ"פ עד שבוע שחל בו ת"ב, ולפי הצורך גם אח"כ לפי ראות עיני המורה, כל מקרה בפני"ע. בשו"ת משנה הלכות (ח"ז סי' ע"ט) הוסיף דיש עוד צד להתיר אם הוא לימוד לצורך פרנסה שיכולה לעשות בביתה דזה בודאי נחשב כמצוה, ומקרא מלא הוא "דרשה צמר ופשתים ותעש בחפץ כפיה וגו', ידיה שלחה בכישור וכפיה תמכו פלך", ובכל מקרה יש לשאול שאלת חכם.

עניני דירה בתשעת הימים

בניית דירה לחתן וכלה

כ' בשו"ע (סי' תקנ"א ס"ב) מר"ח עד התענית ממעטים במשא ומתן ובבנין של שמחה כגון בית חתנות לבנו, והוסיף הרמ"א דלצורך מצוה הכל שרי, והסביר המ"ב (סקי"ד) דלפ"ז מי שעדיין לא קיים מצות פו"ר מותר לבנות בית חתנות אע"פ שהחתונה תהיה אחרי ת"ב.

בנין לצורך מצוה כגון ביהכנ"ס או תלמוד תורה

כ' המ"ב (שם סקי"ב) בשם הרמ"א דמותר לבנות ביהכנ"ס כיון שהוא מצוה דרבים, והוסיף הערוה"ש (שם ס"ז) דכל צורך רבים הוי כמו לצורך מצוה ושרי, ולפ"ז יש להקל גם לבנות תלמוד תורה (נטעי גבריאל פכ"ח ס"ב), אבל יש להעיר דאמנם הרמ"א כ' דלצורך מצוה הכל שרי, בכל זאת כ' בהגהות הג"ר ברוך פרענקיל זצ"ל (סי' תקנ"א מ"א סק"ז) שהמ"א התיר לבנות ביהכנ"ס משום שהוא מצוה דרבים, משמע לכאורה דמשום מצוה בלבד היה אסור כשיש בלא"ה ביהכנ"ס אחר, והוסיף דאפשר דרק לצורך מצוה רבה כמו לצורך פו"ר, וכמו"כ למצוה דרבים של בניית ביהכנ"ס התירו, אבל לא לכל בניה של מצוה, הגם דמשמעות הרמ"א היא דשרי לכל מצוה.

עשיית מעקה לגג וסורגים לחלונו

לפי הרמ"א שהתיר כל בניה של מצוה, יש להתיר לעשות מעקה לגג וסורגים לחלונו, ואע"פ שאין זה מצוה רבה כמו פו"ר, מ"מ כ' ה"ב איש חי (שנה א' פ' דברים ס"ג) דכל דבר שהוא הכרחי שיש לחוש להפסד, וכש"כ סכנה, מותר להתחיל אחרי ר"ח, ולכן התיר לעשות מעקה (ו"ל דמייירי שעדיין אינו משתמש בגגו, דאלי"ה הרי מוטל עליו מ"ע כל רגע ורגע לבנות מעקה לגגו), ולפ"ז פשוט דגם מותר להתקין סורגים, אב"א משום שחשש שמא ח"ו ילד קטן יפול מהחלון, ואב"א כדי להנצל מגנבים.

בניה לצורך מגורים

האיסור לבנות או להרחיב דירתו הוא רק כשעושה כן להרווחה בעלמא כמבואר במ"ב (שם סקי"ב), אבל אם משפץ או מרחיב דירתו משום שדירתו קטנה או שיש תקלה בדירתו, אין זה נחשב שבונה להרווחה בעלמא וממילא מותר, ובכל זאת לכתחילה אינו ראוי שיתחיל להתעסק בזה בתשעת הימים.

סיווד וצביעת הדירה

אין לצבוע או לסייד את הבית מר"ח משום שזהו בכלל בנין של ציור וכיור (נטעי גבריאל פכ"ט ס"א ע"פ שו"ע סי' תקנ"א ס"ב), וכן אין להדביק שם טפטים דגם זה כמו ציור (נטעי גבריאל שם ס"ג), הגם שבא"מ (או"ח ח"ג סי' פ"ב) כ' שאין איסור ברור לגמור הדבקת הטפטים בתשעת הימים, אבל למעשה כ' שיגמרו לפני שבת חזון, ולא יעשו בשבוע שחל בו ת"ב.

בניה ושיפוצים ע"י קבלן יהודי שיש לו פועלים נכרים

יש להסתפק במי שלקח קבלן יהודי לפני בין המצרים לבנות לו יחידת דיור על הגג, והקבלן רוצה להמשיך לעבוד גם אחרי ר"ח מנ"א בטענה שיש לו פועלים נכרים מיוחדים, ואם הם לא יעבדו בתשעת הימים יהיה לו הפסד מרובה, משום שאם אין לפועלים עבודה במשך כמה ימים, ילכו לחפש עבודה במקום אחר, וכיון שהם מומחים ויש חשש שמא יעזבו אותנו, הרי זה גופא הפסד מרובה עבורו ועבור בעה"ב. ואמנם אין זה הפסד של בעל הדירה אלא של הקבלן (אא"כ הפועלים הם מומחים ועושים עבודה יותר טובה מפועלים אחרים, דבכה"ג הוא גם הפסד לבעל הדירה), בכל זאת יש צד לחוש שבגלל ההפסד מרובה של הקבלן, ידקדק במחיר עם בעל הדירה על כל פרט קטן שיוסיף, וזה גופא נחשב הפסד גם לבעל הדירה. עוד יש להוסיף שהשואל בונה את יחידת הדיור לצורך השכרה, וא"כ יש צד להחמיר כיון שאינו בונה אותה למגורים אלא להרווחה בעלמא.

בשו"ת דבר יהושע (ח"יב סי' ע"ג סק"ב) כ' דכיון שכל האיסור לבנות בתשעת הימים הוא דווקא כשבונה לעצמו, אבל אם הוא בונה כדי למכור או כדי להשכיר שפיר דמי, ממילא אע"פ שהמ"א (סי' תקנ"א סק"ז) כ' בשם הר"ן דכל בנין שא"צ לו רק להרווחה בעלמא אסור, בכל זאת היינו דווקא כשבונה להרווחת בית דירתו, משא"כ בנד"ד שבונה דירה להשכרה, אין איסור בכלל בימים אלו, ומה"ט כ' המקו"ח (סי' תקנ"א ס"ב) דמותר לבנאי יהודי לבנות בית לנכרים בתשעת הימים כיון שהוא לצורך פרנסתו.

כעין סברא זו כ' בשו"ת להורות נתן (חט"ז סי' כ"ח), והסביר דכשבונה לשם השכרה, עושה כן לשם פרנסה ובכה"ג לא אסרו, ואפילו אם יש לו פרנסה גם בלי ההכנסות מהדירה, הרי פרנסתו בדוחק וממילא מה שמוסיף אינו לשם הרווחה בעלמא, ועוד שאם ירויח מהדירה, יוכל ליתן יותר לצורך מצוות, והרי כ' הרמ"א הנ"ל (סי' תקנ"א ס"ב) דלצורך מצוה הכל שרי. אבל לענ"ד נראה דיש להעיר על דבריו, דיש לדון טובא בסניף זה של ההיתר, דא"כ כל מי שמפריש מעשר כספים אינו צריך למעט בכלל במשא ומתן בתשעת הימים, והרי לשון השו"ע הוא "מר"ח עד התענית ממעטים במשא ומתן ובבנין של שמחה", ואטו מיירי אך ורק במי שאינו מפריש מעשר כספים. עוד הוסיף מש"כ הכה"ח (סי' תקנ"א סק"ד) שאם התחיל לבנות קודם ר"ח, ואם לא יגמרנו יתקלקל דשרי ע"י עכו"ם, שהרי אפילו בז' ימי אבילות מתירים דבר האבד ע"י אחרים, וכש"כ דיש להתיר ע"י עכו"ם, ולכן פסק דבנד"ד כיון שיש הפסד מרובה להקבלו, וגם חשש הפסד להקונה אם יפסיק הבניה למשך שבוע שלם, יש מקום להקל, והוסיף דמה טוב אם אפשר לבנותו בקבלנות ע"י העכו"ם מקודם ר"ח עד אחרי ת"ב כמש"כ המ"ב (סי' תקנ"א סק"י"ב), ובכה"ג מותר.

והנה נראה לבאר דכוונתו להקל בקבלנות של נכרי בצירוף הנימוקים האחרים, דאל"ה הרי כ' המ"ב שם דאפילו אם קצץ עם הנכרי בקבלנות, מ"מ אם יכול לפייסו בדבר מועט שימתין עד אחרי ת"ב תע"ב.

עוד יש להעיר עמש"כ המ"ב בשם המ"א בשם המהרי"ל דיש להקל בקבלנות נכרי, דהרי במנהגי מהרי"ל (הלי' ת"יב אות ח') כ' וז"ל ומעשה באחד שקצב עם גוי לצייר כותלי ביתו וטרם שגמר המלאכה חל ר"ח אב, ושאל פי מהרי"ל סג"ל ואמר ליה לא נכון לצייר כל בין המצרים, והואיל דקייץ עמו והתחיל, יגמור הגוי דאית ביה משום חסרון כיס, ואם יכול לפייסו בדבר מועט להמתין עד אחרי ת"ב תע"ב עכ"ל. הרי מבואר בדברי המהרי"ל, דלכתחילה לא התיר לקצוץ עם הנכרי לפני ר"ח, שיעבוד בקבלנות מלפני ר"ח עד אחרי ת"ב כמו שהמ"א הביא בשמו, אלא שקצב עמו לסיים עבודתו לפני ר"ח, ורק כשהגיע המצב לכך שטרם שגמר חל ר"ח אב, התיר שימשיך לעבוד משום חסרון כיס, הא משמע, דלכתחילה אין לשוכרו קודם ר"ח אם יודע שיצטרך לעבוד אחרי ר"ח, והיינו אע"פ שהוא בקבלנות וצ"ע (הערת הנטעי גבריאל פכ"ח הערה י"ג).

לתכנן תוכנית להרחבת הדירה

מותר ללכת לאדריכל או מעצב פנים כדי לתכנן תוכנית לצורך הבניה, משום שאין זה בנין של שמחה, כיון שאינו בונה שום דבר בפועל, אלא רק מתעסק בתכנון היאך לבנות הבנין.

הזמנת ריהוט לדירתו בתשעת הימים

כשיש צורך בדבר, יש מקום להתיר להזמין רהיטי בית כגון ארונות מטבח בתשעת הימים, בתנאי שיגיעו לביתו אחרי ת"ב, דהרי עדיין לא עשה קנין בהם (מרן הגרשז"א זצ"ל – הליכות שלמה פי"ד סכ"ב, וע"ע באג"מ או"ח ח"ג סי' פ"ב).

עבודת גינון

כ' בשו"ע (סי' תקנ"א ס"ב) דמר"ח עד התענית ממעטים בנטיעה של שמחה כגון מיני הדס ומיני אהלים, ולפ"ז אסור לנטוע אילנות לנוי או לריח כדי ליפות את החצר, ומ"מ כיון שכל האיסור הוא

משום שמחה, מותר להזמין גנן לטפל בגינה שיש לו כבר כהרגלו, כגון לגזום עשבים וענפי אילן או להשקות הפרחים ואילנות, דאין זה מעשה שמחה (וע"ע בשו"ת רבבות אפרים ח"א סי' שע"ד). והנה יש להוסיף, דאפילו אם יש להתיר הטיפול השוטף בגינה, אבל אין להתיר גיזום הענפים שנעשה פעמיים או שלש בשנה בהיתר הטיפול השוטף בגינה, וכדאי היא בית מקדשנו להמתין בזה עד אחרי ת"ב.

קידוש לבנה

קידוש לבנה לפני ת"ב או במוצאי ת"ב

בהל' ת"ב כ' הרמ"א (סי' תקנ"א ס"ח) וז"ל נוהגין שלא לקדש החודש עד אחר ת"ב עכ"ל, אבל יש נוהגים כמנהג ירושלים לקדש הלבנה מיד במוצש"ק חזון, וכן מבואר במעשה רב להגר"א (אות קנ"ט) דאין להחמיץ המצוה ולהמתין עד אחרי ת"ב, וכן מבואר גם בערוה"ש (סי' תקנ"א סכ"ב) שהביא דיש מפקקים על הרמ"א דהאיך נעבור על מצוה הבא לידינו, וגם יש לחוש שמא יחלה או ימות ח"ו ולא יקיים המצוה, אבל סיים שם דבכל זאת היכא דנהגו כמו הרמ"א נהגו.

"טובים מאורות" וריקודים בזמן קידוש לבנה

מרן הגריש"א זצ"ל פסק דמותר לשיר "טובים מאורות" אחרי קידוש לבנה (הובא בספר קידוש לבנה עמוד קל"א, אבל ע' בהליכות שלמה על תפלה פט"ו ארחות הלכה סקכ"ב שמרן הגרש"א זצ"ל אמר שהמנהג הוא שאין מזמרים "טובים מאורות" בקידוש לבנה בתשעת הימים), וגם התיר לרקוד במחול של מצוה כנהוג אחרי קידוש לבנה בין ר"ח לת"ב, אבל יש מתמירין בזה, דהרי הפוסקים דנו בענין ריקודים לאחר קידוש לבנה במוצאי ת"ב.

והנה הרמ"א (סי' תכ"ו סוס"ב) כ' שעושין שמחות וריקודין בקידוש החודש דוגמת שמחת נישואין, ובדרכי משה (שם) כ' וז"ל ודע כי כל ענינים אלו שצריכים להיות בשמחה בקידוש החודש, וענין הריקודים יש לו סוד גדול בדברי הקבלה, וכבר הארכתי בו ת"ל בפירוש הגדול שלי במס' סנהדרין, וכתבתי שכולם הם עניני שמחת נישואין שהאשה חוזרת ומתקדשת לבעלה... והיא סוד קידוש החודש והמשכיל יבין עכ"ל. וע' בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' ר"ג) בשם בעל בצל החכמה זצ"ל שהמקום היחידי שאנו מוצאים שרבינו הרמ"א משבח ריקודים, היינו בברכת קידוש הלבנה, ובזה נמנעים. ולכן לגבי הריקודים אחרי קידוש לבנה במוצאי ת"ב הקילו הפוסקים, אב"א דאין זה נחשב כריקוד (ע' נטעי גבריאל פפ"ז ס"ט ופמ"ט ס"ד), ואב"א משום שמוצאי ת"ב אין בו כל החומרות של תשעת הימים, ויתכן שמה שהרמ"א פסק דאין מקדשין החודש לפני ת"ב הוא משום הריקודים, ואין לעשות כן בימי אבילות, אבל במוצאי ת"ב לא גרע מסעודת מצוה דמקילין בו בבשר ויין לכל הקרואים, ובדאי בריקודים הללו יש להקל (שו"ת תשוה"כ ח"א סי' ר"ו).

קידוש לבנה במוצאי ת"ב אחרי שאכל ובעילת נעליים או ברוב עם

כ' השעה"צ (סי' תכ"ו סק"ט) דאע"פ שיש לטעום לפני קידוש לבנה, מ"מ אם יכול לקדש הלבנה בציבור כשעדיין לא טעם, זה עדיף משום ברוב עם הדרת מלך.

מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א הסביר דמש"כ המ"ב בהל' קידוש לבנה (שם סק"א) שאין לקדש הלבנה במוצאי ת"ב בלי נעליים, היינו שלא יקדש הלבנה בנעלי גומי אלא ינעל הנעליים שלו (אשי ישראל בשו"ת בסוף הספר סי' של"ז), אבל הגר"י קמינצקי זצ"ל (אמת ליעקב על או"ח עמוד קצ"ד) כ' שאם יש לו נעליים מכובדות מגומי או מבד, א"צ להחליפם.